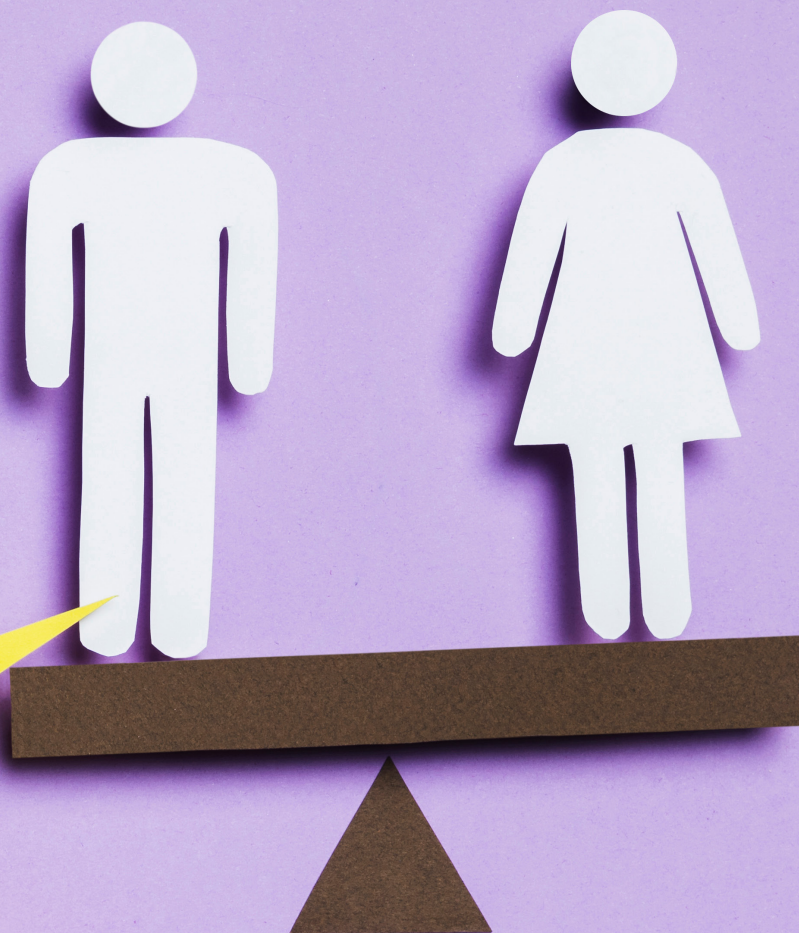

OBRASCI I STEPEN DISKRIMINACIJE U CRNOJ GORI 2022

CEDEM
Novembar 2022.

Finansirano
od strane Evropske unije i
Savjeta Evrope

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implementirano
od strane Savjeta Evrope

Istraživanje i analitički izvještaj izradio je Centar za demokratiju i ljudska prava – CEDEM, u partnerstvu sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda Crne Gore.

Projekat su finansirali Evropska unija i Savjet Evrope kroz aktivnost „Promovisanje različitosti i jednakosti u Crnoj Gori“ u okviru zajedničkog programa „Horizontalni instrument za Zapadni Balkan i Tursku 2019-2022“. Stavovi izraženi ovdje ne odražavaju nužno stavove Evropske unije i Savjeta Evrope.

Reprodukcija odlomaka (do 500 riječi) je dopuštena, osim u komercijalne svrhe, sve dok je očuvan integritet teksta, ako se odlomak ne koristi van konteksta, ne pruža nepotpune informacije ili na drugi način ne dovodi u zabludu čitaoca u pogledu prirode, obima ili sadržaja teksta. Izvorni tekst uvijek mora biti potvrđen na sljedeći način “© Savjet Evrope, 2022“. Sve ostale zahtjeve koji se odnose na reprodukciju/prevod cijelog ili dijela dokumenta, treba uputiti Direkciji za komunikacije Savjeta Evrope (F-67075 Strasbourg Cedex ili publishing@coe.int). Sva ostala korespondencija u vezi sa ovim dokumentom treba biti upućena Odjeljenju za borbu protiv diskriminacije Savjeta Evrope, Avenue de l’Europe F-67075 Strasbourg Cedex, Francuska, Tel. +33 (0)3 88 41 20 00 23E-mail: Horizontal.Facility@coe.int

Autori: dr Miloš Bešić i Centar za demokratiju i ljudska prava.

Grafički dizajn i štampa: Brain d.o.o. Podgorica

© Savjet Evrope, novembar 2022.

Sva prava zadržana.

Licencirano Evropskoj uniji pod uslovima.

OBRASCI I STEPEN DISKRIMINACIJE U CRNOJ GORI 2022

SADRŽAJ

4

Konceptualni
okvir istraživanja

10

Operacionalni
okvir istraživanja

12

Osnovne
metodološke
karakteristike
istraživanja

19

Diskriminacija u
ključnim oblastima
društvenog života i
prema pripadnicima
ključnih grupa pod
rizikom

15

Generalizovani
pokazatelji
diskriminacije

33

Posebni pokazatelji
diskriminacije prema
LGBTI osobama

27

Integrirani sintetički
pokazatelji
stepena percepcije
diskriminacije

48

Govor mržnje

37

Ocjena rada i efekata
odgovornih aktera i
javnih politika koje
se tiču zaštite od
diskriminacije

UVOD

Cilj ovog istraživanja je mjerenje stepena diskriminacije u Crnoj Gori. Ovom temom CEDEM se bavi u kontinuitetu, tačnije, prvo istraživanje na ovu temu realizovano je 2010. godine, a potom su po istoj metodologiji realizovana istraživanja 2015, 2017, 2018. i 2020. godine. Drugim riječima, istraživanje je **longitudinalno** po svom karakteru, iliti preciznije, riječ je o **analizi trenda**. To jednostavno znači da na osnovu istog instrumentarijuma mjerimo stepen diskriminacije, prateći kroz vrijeme promjene koje se dešavaju. Cilj je dakle, ne samo da se utvrdi stepen diskriminacije, već i da se vidi da li i u kojoj mjeri se taj stepen povećava ili smanjuje, i još preciznije, prema kojim grupama i u kojim oblastima su ove promene najdinamičnije.

Kada je o samom konceptu, teorijama i pristupima riječ, a koji se bave problemom diskriminacije, temeljno i opširno su objašnjeni u dijelu – konceptualni okvir istraživanja. Čitav istraživački opus se oslanja na teorijske pristupe koji smo pažljivo analizirali, a potom operacionalizovali posredstvom autentičnog instrumentarijuma.

No, nezavisno od načina mjerenja diskriminacije, koje objašnjavamo u narednom poglavlju, treba imati u vidu da se crnogorsko društvo značajno promijenilo u prethodne dvije godine, i da ove promjene mogu uticati na ukupne vrijednosti mjerenja diskriminacije. Ključna promjena je politička. Naime, nakon izbora 30. avgusta 2020. godine vladajuća partija je izgubila vlast nakon 30 godina. Ova činjenica se ne može kvalifikovati kao jednostavna promjena vlasti u demokratskom režimu društva, stoga što Crna Gora nema vjekovno iskustvo demokratije, već predstavlja relativno novu demokratsku tvorevinu koja nastaje na rušenju socijalističkog poretka 90-ih godina. Turbulentni procesi društvene transformacije od socijalizma ka liberalnoj-demokratiji pratila su ratna dešavanja u bivšoj Jugoslaviji, proces borbe i ostvarivanje nezavisnosti Crne Gore, potom „stabilokratije“ vlasti DPS-a iliti nastanka političkog sistema sa dominantnom partijom koji je trajao tri decenije. U posljednjem periodu vladavine ove partije, a sad je prilika i nakon smene vlasti, politička netrpeljivost između nepomirljivih političkih blokova praćena je izrazitim društvenim rascijepom koji u nemaloj mjeri prati etničke rascijep. Kada se pitanje identiteta države stalno dovodi u pitanje to predstavlja izvor temeljne političke nestabilnosti koja se „preliva“ na sve sfere društva. Kao posledica, svi oblici netrpeljivosti imaju priliku da se revitalizuje i ovo je ključni kontekstualni faktor koji se mora imati u vidu kada se govori o problemu diskriminacije. Drugim riječima, sva prethodna istraživanja diskriminacije koja smo realizovali do sada, obavljena su u drugačijem društveno-političkom okviru. Ovo je prvo istraživanje koje se bavi ovim problemom u uslovima temeljnih društvenih i političkih promena koji su praćeni ne smanjenjem, već povećanjem političkih tenzija.

KONCEPTUALNI OKVIR ISTRAŽIVANJA¹

¹ Ovaj dio Izvještaja preuzet je iz prošlogodišnjeg Izvještaja koje je rađeno pod nazivom: "Obrasci diskriminacije u Crnoj Gori", mart 2018. Razlog preuzimanja je taj što je ovo istraživanje rukovođeno identičnim konceptualnim i operacionalnim okvirom.

Diskriminacija je predmet naučne pažnje i istraživanja od 50-ih godina XX vijeka. Ovim problemom su se prvenstveno bavili teoretičari i istraživači koji su po vokaciji bili socijalni psiholozi. Prve teorije, definicije i pristupe problemu diskriminacije ponudio je Allport (1954). Pojam diskriminacije, koji je ovaj autor ponudio, oslanja se prije svega na koncept predrasuda. Drugim riječima, teza je da su predrasude osnov na kojima diskriminacija počiva. Time se predrasude i danas uzimaju kao baza diskriminatorskih praksi, kada je riječ o socijalno-psihološkom pristupu. U svojoj knjizi "Priroda predrasuda" (1954), Allport definiše predrasude kao „antipatiju koja je zasnovana na neistinitim i nefleksibilnim generalizacijama“. Predrasude zapravo predstavljaju bihevioralne, atitudinalne i verbalne izraze posredstvom kojih se nekritički prihvaćene negativne karakteristike neke grupe pripisuju pojedincima koji toj grupi pripadaju. Kod nekih drugih autora, umjesto termina antipatija koriste se termini: negativna osjećanja, animozitet, neprijateljski stav itd. Dakle, u osnovi predrasude vode distanciranju, a distanciranje konsekvntno vodi diskriminaciji. Generalizacija, termin u definiciji, podrazumijeva nekritičku percepciju pojedinaca u smislu da im se, bez potrebe da se opravda, pripisuju negativne osobine grupe kojoj on pripada, samom činjenicom da neko pripada toj grupi.

Kada je o diskriminaciji riječ, Allport je tvrdio da postoji pet oblika diskriminacije koji se deša-

vaju sekvencijalno, u smislu da svaki naredni stepen predstavlja i viši intenzitet diskriminacije. To su: verbalni antagonizam, izbjegavanje, segregacija, fizički napad i istrijebljivanje. Veliki broj autora se pažljivo i istraživački bavio opisima i istraživanjima u okviru ovih tipova. U narednim redovima ukazaćemo na nekoliko ključnih autora i istraživanja koji su imali za cilj da operacionalizuju, potvrde i prošire oblike diskriminacije koje je definisao Allport.

Verbalni antagonizam jeste jednostavan oblik diskriminisanja, tačnije, način da se upotrebom jezika iskaže neprijateljski stav prema određenim društvenim grupama i njihovim predstavnicima. On se dešava i kada su pripadnici ugroženih skupina u komunikaciji prisutni i kada nisu prisutni. U različitim situacijama pripadnicima određenih grupa se verbalno pripisuju atributi koji su negativno konotirani (npr. cigani, ljenjivci, alkoholičari, nepismeni itd.). Verbalni antagonizam je najblaži, prvi, ali i najčešći oblik diskriminacije koji se dešava u društvu (Essed, 1997; Feagin, 1991).

Pored verbalnog antagonizma, diskriminatorско ponašanje se može praktikovati i različitim oblicima **neverbalnog nasilja** koje zajedno sa verbalnim kreira neku vrstu neprijateljskog ambijenta u društvenoj sredini u odnosu na pojedince koji su diskriminirani. Postoji mnogo načina za upotrebu verbalnog i neverbalnog nasilja u funkciji diskriminacije, a tipični primjeri jesu intervjui za posao, kada jednostavno skratite vrijeme intervjua, ili ne slušate šta kandidat govori, i/ili se stolicom udaljavate od njega (Darley & Fazio, 1980; Word et al., 1974). Ovakvim stavom se umanjuje učinak intervjuisanog, a onda se negativna odluka o zapošljavanju intervjuisanog opravdava njegovim lošim učinkom na intervjuu koji se (učinak) predstavlja kao 'objektivan', a koji je zapravo rezultanta diskriminatorskog stava intervjuea.

Izbjegavanje predstavlja davanje prednosti pripadnicima vlastite društvene skupine u odnosu na pripadnike drugih grupa. To se dešava zato što, socijalno-psihološki, pojedinci nerijetko žele da funkcionišu u svijetu koji je sličan njima, njihovim percepcijama i njihovoj kulturi. Ovakav tip diskriminacije najčešće rezultira razlikama koje nastaju u socijalno-klasnoj strukturi društva, a koje

se pojavljuju kao etničke ili rasne (Johnson & Stafford, 1998). Veliki je broj laboratorijskih eksperimenata koji su potvrđivali fenomen „izbjegavanja“ i opisivali načine na koje ono funkcionira (Pettigrew, 1998b; Pettigrew and Tropp, 2000).

Segregacija predstavlja isključivanje pojedinaca koji pripadaju određenim društvenim grupama kada je riječ o alokaciji resursa. Ovakva vrsta diskriminacije najčešće se javlja kada je riječ o zapošljavanju ili pristupu određenim institucijama kao što su obrazovanje, pristup socijalnoj zaštiti i slično (Duckitt, 2001; Bobo, 2001).

Fizički napadi se ne moraju definisati, a ono što je najčešći predmet istraživanja, jeste frekventnost, magnituda i okolnosti pod kojima se oni dešavaju (Schneider et al., 2000).

Istrijebljivanje jeste ekstremni oblik diskriminacije koji se javlja u posebnim istorijskim i političkim okolnostima, a predstavlja institucionalizovanu i organizovanu praksu fizičke eliminacije pripadnika neke društvene grupe (Newman and Erber, 2002; Staub, 1989).

Posebni oblici diskriminacije jesu oni koji su takoreći „nevidljivi“, a koji se teorijski definišu kao **suptilne predrasude** (Dovidio and Gaertner, 1986; Katz and Hass, 1988; McConahay, 1986). Kao efekat ovih latentnih oblika manifestacija predrasuda, pripadnici određene društvene grupe se osjećaju odbačeno, uniženo i etiketirano. Oni gube samopouzdanje, a nerijetko to dovodi do toga da oni koji su diskriminirani sami formiraju negativan stav o sebi. Konsekventno, ako prihvate činjenicu da su „manje vrijedni“, oni će se i ponašati u društvu kao da su manje vrijedni. Na taj način će ojačati i opravdati percepciju većine da su „zaista“ manje vrijedni.

U literaturi i istraživanjima definisan je i pojam **indirektnih predrasuda**. Ovaj oblik diskriminacije podrazumijeva postupke osuđivanja pripadnika drugih grupa za njihova ponašanja i/ili kulturu. Tipičan primjer je kada se kaže da su Romi „po prirodi lijeni“ i slično. Nerijetko ovaj oblik diskriminacije uključuje i specifičan negativan i ponižavajući stav u odnosu na pripadnike skupina koje su predmet diskriminacije kada je riječ o njihovom jeziku, načinu izražavanja i sl. Ovaj tip diskriminacije nerijetko funkcionira *automatski*, dakle, on je legitimizovani oblik diskriminacije koju sprovodi većinska skupina i kao takav ne traži opravdanje, niti se doživljava kao bilo kakva vrsta problema (Fiske, 1998). Kao posljedica, pripadnici manjinskih grupa koje su diskriminirane razvijaju osjećanje anksioznosti (Hart et al., 2000; Phelps et al., 2000).

Statistička diskriminacija predstavlja oblik diskriminacije kada se predrasudama odbacuju pojedinci koji pripadaju određenim društvenim grupama, na način da im se pripisuju karakteristike koje proističu iz statističkih podataka koji na agregatnom nivou važe za tu grupu (Arrow, 1973; Coate and Loury, 1993; Lundberg and Startz, 1983; Phelps, 1972). Npr. na osnovu popisa stanovništva proističe da su Romi niže obrazovani u prosjeku, kada se statistički uporedi njihov nivo obrazovanja sa nivoom obrazovanja većinske populacije. Tako se svaki pojedinac pripadnik romske etničke zajednice, koji aplicira za posao npr., percipira kao manje obrazovan u odnosu na druge pojedince koji apliciraju za posao, a pripadnici su većinske zajednice. Kao rezultat, statistička diskriminacija posljedično potvrđuje, produžava i ovjekovječuje razlike koje postoje između diskriminirane grupe sa jedne i većinske zajednice sa druge strane.

Jedan od oblika diskriminacije jeste i **organizacijska diskriminacija**, koja se nekada označava i kao **strukturalna diskriminacija** (Lieberman, 1998; Sidanius and Pratto, 1999). Ovaj oblik diskriminacije podrazumijeva postupke u kojima organizaciona i/ili društvena struktura sistematski favorizuje predstavnike većinske populacije. Rezidencijalna segregacija jedan je od tipičnih oblika ovog tipa diskriminacije. Npr., pripadnici diskriminiranih grupa nerijetko jesu rezidencijalno segregirani i žive u naseljima koja nijesu legalizovana. Usljed toga oni ne mogu da podignu hipotekarne kredite, koji su im potrebni za, recimo mali biznis ili npr. kada se neko zapošljava, neri-

jetko neformalna komunikacija i preporuke igraju značajnu ulogu. U ovim postupcima se izbjegavaju preporuke za pripadnike diskriminiranih skupina, što konsekventno na jedan nevidljiv ali sistematski način otežava zapošljavanje pripadnicima diskriminiranih grupa.

Različiti oblici diskriminacije se teorijski objašnjavaju na različite načine. Iako je pionirski socijalna-psihologija imala prednost, kao nauka, u bavljenju problemima diskriminacije, savremeni pristupi su uglavnom multidisciplinarni i pokušavaju da objasne fenomen diskriminacije oslanjajući se na znanja iz različitih naučnih područja. Ove pristupe najpotpunije je u nekoliko teorijskih kategorija klasifikovao Rice² (K.E.). Po njegovom mišljenju umjesto, u osnovi, sve teorije diskriminacije se mogu podijeliti u tri kategorije:

- *Teorije koje insistiraju na razlikama između većinske populacije i grupacija koje su diskriminirane;*
- *Teorije koje objašnjavaju različite oblike nasilja nad pripadnicima diskriminiranih skupina;*
- *Teorije koje objašnjavaju bezuspješnost prilagođavanja specifičnostima i/ili „nedostacima“ diskriminiranih skupina.*

Na osnovu ovih kriterijuma, a korišćenjem kompleksne meta-analize literature koja se bavi predrasudama, Rice je razvio jednu kompleksnu klasifikaciju svih teorija koje se bave problemom predrasuda i diskriminacije³:

- 1 **Teorije socijalne kategorizacije** sam akt grupisanja i identifikacije sa vlastitom grupom neizbježno vodi ka formiranju predrasuda o drugim grupama;
- 2 **Teorije socijalne identifikacije** apsorpcija kulture grupe kojoj pripadamo konsekventno dovodi do predrasuda prema vrijednostima i normama pripadnika drugih grupa;
- 3 **Teorije socijalne komparacije** potreba za ličnim identitetom koja proističe iz grupne identifikacije a koja dovodi do percepcije da je grupa kojoj pripadam bolja u poređenju sa drugim grupama;
- 4 **Teorije jačanja grupne kohezije** izazivanje konflikta sa drugim grupama u cilju jačanja unutargrupne kohezije;
- 5 **Realistička konfliktna teorija** – diskriminacija je rezultat igre nultog zbira; naime, percepcija da se interesi jedne grupe mogu ostvariti samo na štetu interesa druge grupe;

Diskriminatorske prakse, bez obzira kojim teorijama se objašnjavaju, imaju svoje posljedice. One su s jedne strane socijalno-psihološke, prema tome i bihevioralne, a sa druge strane su društvenog i političkog karaktera. Dvije su ključne teorije koje se bave socijalno-psihološkim posljedicama diskriminacije u društvu. Prva je tzv. **teorija: frustracija-agresija** (Dollard, 1980) i ona ukazuje da diskriminacija kao efekat proizvodi frustraciju kod pojedinaca koji je trpe, a ovo konsekventno dovo-

di do agresivnog ponašanja pripadnika ovih grupa prema pripadnicima većinske skupine (koji se dakle doživljavaju kao „agresori“). Druga je poznata kao **teorija relativne deprivacije** (Stouffer, 1949), koja argumentuje da se tenzija između opresora i deprivirane skupine javlja kao rezultanta nejednake distribucije u procesu stalne komparacije. Pojednostavljeno, teorija socijalne deprivacije ukazuje da većinska skupina koristi diskriminaciju kako bi maksimizirala benefite koji proističu isključivanjem diskriminiranih skupina iz distribucije benefita, dok se istovremeno kod pripadnika diskriminiranih grupa javlja animozitet prema pripadnicima većinske grupe usljed činjenice da su odstranjeni u raspodjeli resursa⁴. No, kada je riječ o posljedicama diskriminacije, bez obzira na (ne)prihvatanje jedne od ove dvije teorije, suština je da posljedice diskriminatorskih praksi produbljuju jaz, animozitet i konflikt između većinske i ostalih društvenih grupa, što ima negativne posljedice, i na pojedince, i na društvo u cjelini.

Prema tome, diskriminacija nije samo socijalno-psihološko, već je to značajno društveno, pa i političko pitanje. Savremeno društvo je u visokom stepenu diferencirano po različitim kriterijumima, a usljed toga u njemu postoji veliki broj društvenih grupa koje se razlikuju po velikom broju distinktivnih kriterijuma. Demokratski poredak počiva na ideji odsustva diskriminacije. Jednakost šansi jedna je od ključnih pretpostavki koja obezbjeđuje socijalnu pravdu, socijalno povjerenje i stabil-

² Dostupno na: <http://www.integratedsociopsychology.net/prejudice-discrimination.html>

³ Prve tri su zapravo preuzete od Tajfel & Turner, 1979.

⁴ Narodski rečeno, jedni (pripadnici većinske grupe) postaju gramzivi, a drugi (pripadnici diskriminirane grupe) zavisni i ljubomorni. Prvi koriste diskriminaciju kako bi prisvojili što više resursa i benefita, a drugi su na njih stoga ljuti.

nost političke zajednice. Ukoliko je diskriminacija izražena, to bitno narušava legitimitet ukupnog društvenog i političkog poretka, a konsekventno, osim nepravde koja se tiče pojedinca, samo društvo karakteriše i politička nestabilnost. Ovo su razlozi usljed kojih se svako demokratsko društvo treba intenzivno zalagati za jednakost šansi i usljed koga se mora boriti protiv diskriminacije.

Borba protiv diskriminacije pretpostavlja najprije identifikaciju ključnih društvenih grupa i stepena diskriminacije. To je i bio prvi i ključni cilj ovog istraživanja. Dakle, mi smo istraživanjem željeli da utvrdimo u **kom stepenu je izražena diskriminacija prema ključnim društvenim grupama koje su pod diskriminatorskim rizikom**. Drugi cilj istraživanja bio je da se utvrde trendovi kada je riječ o percepciji diskriminacije. Drugim riječima, korišćenjem iste metodologije mi smo realizovali istraživanje o diskriminaciji 2010. i 2015. godine.

Time je omogućeno da longitudinalnim pristupom mjerimo **da li je, u kojoj mjeri, u kom smjeru i prema kojim skupinama diskriminacija u porastu ili su, naprotiv trendovi regresivni**. Konačno, treći cilj istraživanja bio je **da se utvrde određene razlike između pojedinih kategorija populacije kada je riječ o percepciji diskriminacije**. Ukazivanje na činjenicu da određene demografske, socijalne, političke, etničke i/ili druge karakteristike određuju stepen diskriminatorskih stavova sastavni su dio saznanja koje smo željeli da identifikujemo ovim istraživanjem. Konačno, pokušaćemo za potrebe javnih politika da identifikujemo moguće predloge instrumenata i mjera u cilju redukcije stepena diskriminacije, tačnije, mjere koje imaju za cilj da se umanjí nivo i efekat diskriminatorskih praksi.

OPERACIONALNI OKVIR ISTRAŽIVANJA

2

Za potrebe ovog istraživanja **diskriminacija je definisana kao odnos pojedinaca koji pripadaju većinskoj grupi prema drugim pojedincima ili grupama u kome se po određenom diskriminatorskom kriterijumu ne poštuje princip jednakog tretmana tih pojedinaca i društvenih grupa**. S obzirom da je ovdje riječ o empirijskom a ne teorijskom istraživanju, mnogo je značajnija operacionalna definicija diskriminacije. U ovom pogledu diskriminaciju smo definisali na način što smo operacionalno najprije odredili društvene oblasti u kojima mjerimo diskriminaciju, a zatim i kriterijume po kojima se diskriminacija vrši. Na ovaj način, ukrštajući ova dva analitička kriterijuma, mjerili smo postojanje diskriminacije u svakoj oblasti po definisanim kriterijumima diskriminacije. Lista oblasti i lista kriterijuma svakako nije iscrpna, jer je to jednostavno nemoguće, s obzirom na ukupan broj mogućih kriterijuma i oblasti. Stoga smo izabrali one oblasti i one kriterijume koji se u svakodnevnom životu, medijima, radu NVO sektora, i sveukupnom političkom diskursu pojavljuju kao najznačajniji. Društvene oblasti u kojima je mjerena diskriminacija su:

- **Zapošljavanje**
- **Obrazovanje**
- **Dostupnost zdravstvenoj zaštiti**
- **Rad javnih službi**
- **Diskriminacija u oblasti kulture i kulturna zaštita**

Kriterijumi za identifikaciju društvenih grupa koje su pod rizikom diskriminacije, a operacionalizovani su u ovom istraživanju su:

- **Pol/Rod (diskriminacija žena od strane muškaraca)**
- **Nacionalnost (diskriminacija na osnovu etničkog/nacionalnog kriterijuma)**
- **Vjeroispovijest (diskriminacija po konfesionalnoj pripadnosti)**
- **Političko uvjerenje (diskriminacija na osnovu razlika u političkom uvjerenju)**
- **Godine starosti (diskriminacija na osnovnu starosti. tzv. 'ejdžizam')**
- **Invaliditet (diskriminacija osoba sa invaliditetom)**
- **Seksualna orijentacija (diskriminacija LGBT populacije i seksualnih manjina)**
- **Romi i Egipćani**

Metodološki je svakako značajno ukazati na činjenicu da je riječ o primjeni anketnog metoda, tačnije, mi smo mjerili **percepciju diskriminacije** i to na **kvantitativan način**. Sve podatke i mjere koje smo dobili, prema tome, jesu rezultat percepcije građana. Osnovna prednost ovakvog analitičkog i metodološkog pristupa jeste što za svaku mjerenu oblast i po svim mjerenim kriterijumima, mi ćemo dobiti **komparativan uvid**, tačnije, koristeći identičan metodološki pristup sa skalama koje imaju identične metrijske karakteristike, biće moguće uporediti stepen diskriminacije po oblastima i po definisanim kriterijumima.

OSNOVNE METODOLOŠKE KARAKTERISTIKE ISTRAŽIVANJA

3

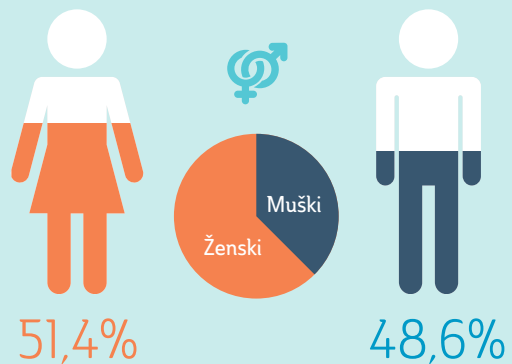
U istraživanju je korišćen **anketni metod**. Jedinica uzorkovanja bile su mjesne zajednice. Uzorkovanje obezbjeđuje reprezentativnost za cjelokupnu punoljetnu populaciju crnogorskih građana. Uzorak je bio **dvostruko-stratifikovan sa slučajnim izborom ispitanika** u okviru izabranih popisnih krugova. Kriterijumi stratifikacije bili su regionalna distribucija i veličina mjesne zajednice. Ispitanici su takođe bili slučajno birani u okviru domaćinstva po kriterijumu kalendarskog rođendana. **Post-stratifikacija** je rađena po kriterijumima: pol/rod, godine starosti i nacionalna pripadnost. U istraživanju je učestvovalo ukupno 997 ispitanika, što obezbjeđuje **standardnu grešku mjerenja** od $\pm 3.1\%$ za pojave sa incidencom od 50%, a intervalom povjerenja od 95%. Instrument istraživanja bio je upitnik koji smo formirali 2010. godine za iste istraživačke svrhe, ali je dopunjen sa određenim pitanjima koja su trebala da pruže odgovore na određena dubinska specifična pitanja koja ćemo posebno elaborirati u tekstu. Upitnik se sastojao iz 10 demografskih i 29 istraživačkih pitanja. Za veliki broj pitanja, a u funkciji komparabilne validnosti, koristili smo veliki broj ajtema u formi matrice. **Istraživanje je realizovano od 2. do 15. novembra 2022. godine**. Ključno je da za veliki broj pitanja i ajtema imamo komparativne podatke iz nekoliko istraživanja počev od 2010. godine. Drugim riječima, ovo istraživanje predstavlja kontinuitet analize trendova kada je riječ o percepciji diskriminacije. Takođe, istraživanje operiše i sa setom pitanja koja su specifična i formirana

samo za potrebe ovog istraživanja, a u skladu sa potrebama projekta. U izveštaju koji slijedi posebno ćemo analizirati trendove, a svakako ćemo dati prikaz rezultata za ona pitanja koja nisu korišćena u prethodnim istraživanjima. Zarad komparacije u oblastima koje su bile predmet interesovanja, kao i za kategorije populacije koje su pod rizikom od korupcije formirali smo sintetičke skorove. Na ovaj način, omogućili smo da veliki broj indikatora izrazimo kumulativno zarad jednostavnosti interpretacije i jasnijeg uočavanja trendova. Demografske karakteristike uzorka se mogu vidjeti u grafikonu 1.

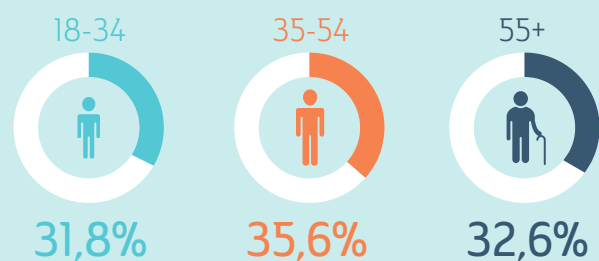

Grafikon 1: Demografske karakteristike uzorka (%)

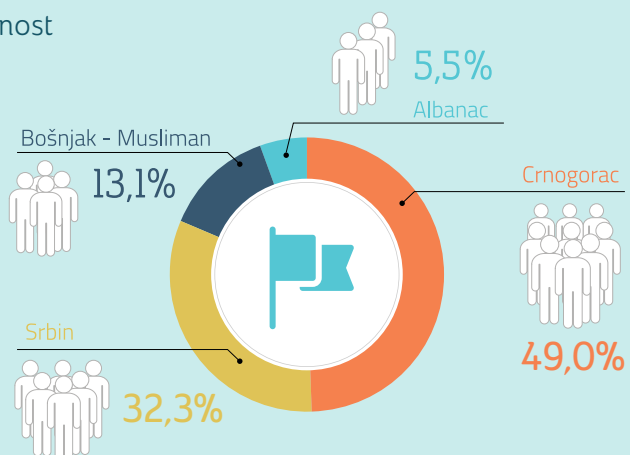
Rod/Pol

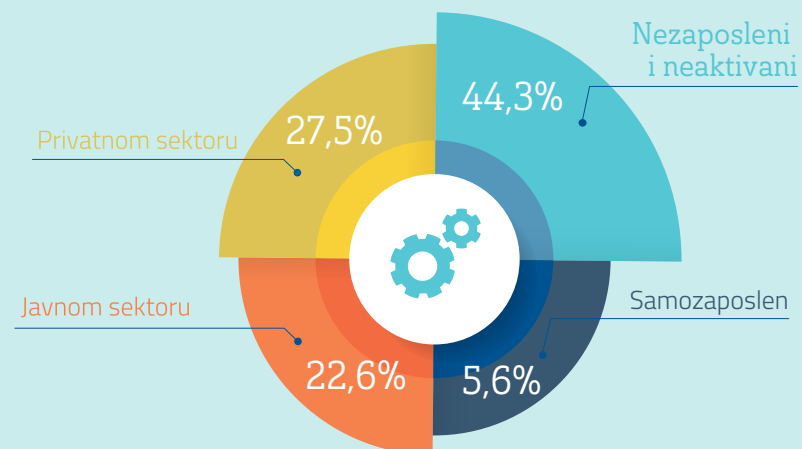
Godine

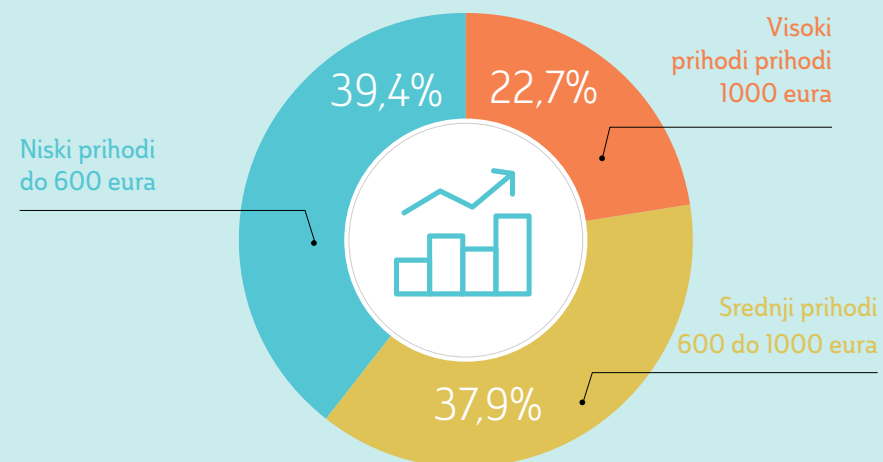
Nacionalnost

Sektor

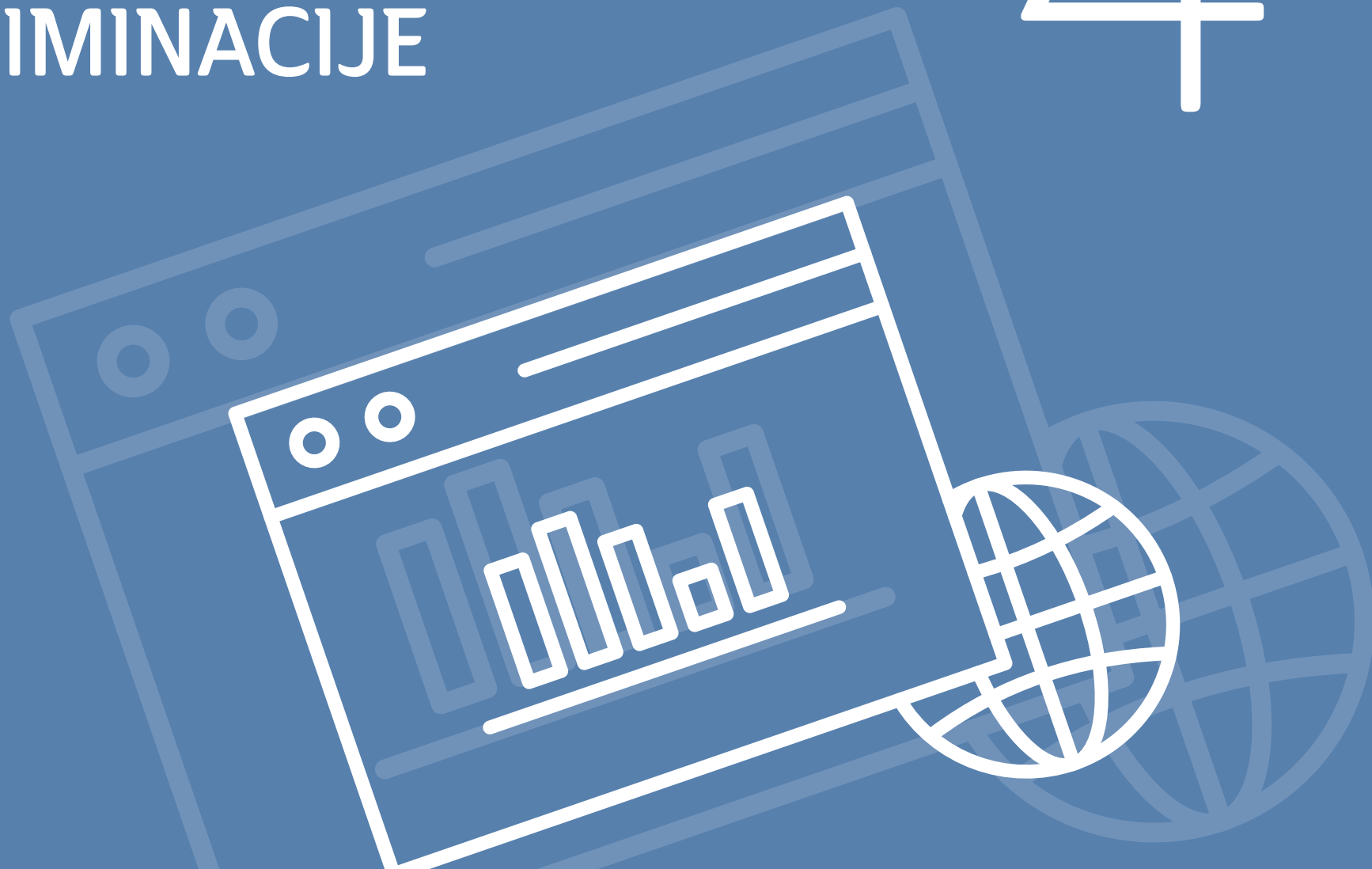

Prihodi

GENERALIZOVANI POKAZATELJI DISKRIMINACIJE

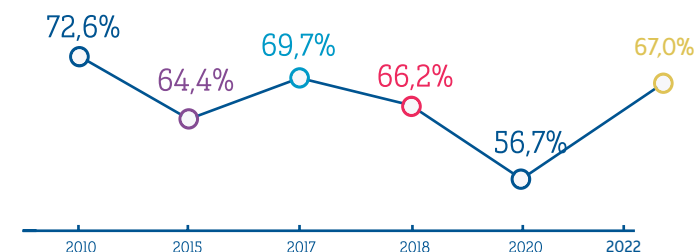
4

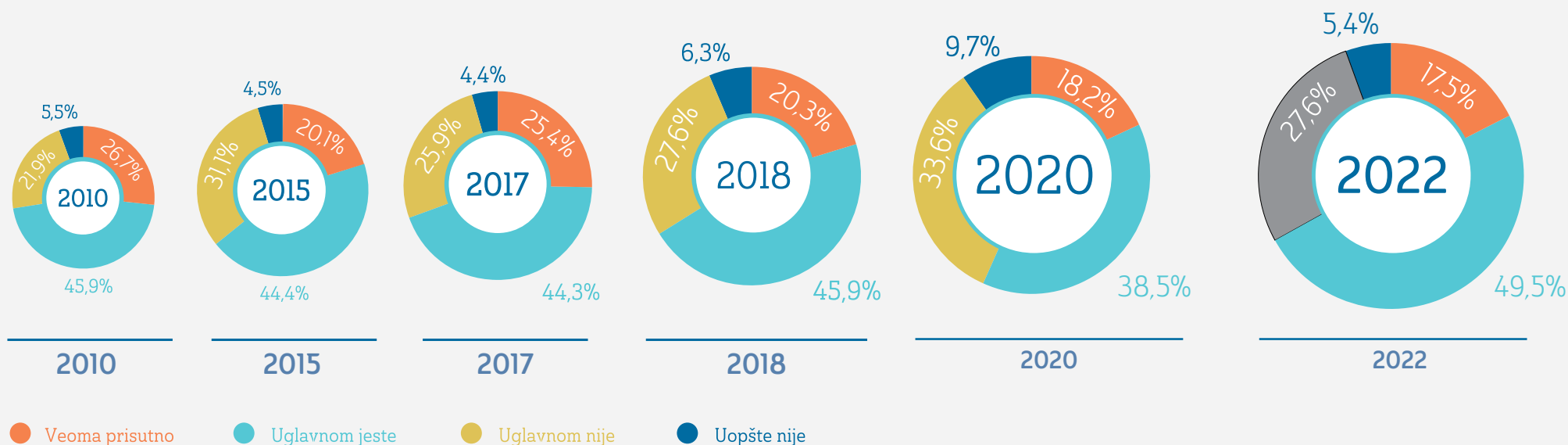
Prvo pitanje u istraživanju bilo je da ispitanici ocijene u kom stepenu je uopšteno diskriminacija u Crnoj Gori prisutna (Grafikon 2). Razlike između talasa su veoma izražene i ukazuju da je procjena građana da je danas diskriminacija generalno na višem nivou nego što je to slučaj 2020. godine, a što se jasno može vidjeti iz grafikona 3. Trend tačnije ukazuje da smo se stepen percepcije diskriminacije danas „vratio“ na visok nivo koji smo mjerili 2018. godine, ali je ključan podatak da preko 11% građana smatra da je danas diskriminacija generalno izraženija nego što je to bio slučaj prije dvije godine procjena ukupnog stepena diskriminacije danas u odnosu na prije dvije godine.

Kumulativno, građani procjenjuju da je diskriminacija na nižem stepenu danas u odnosu na prije deset godina za gotovo 16%.

Grafikon 3: Diskriminacija je prisutna i veoma prisutna – (%) TREND

Grafikon 2: U kojoj mjeri je diskriminacija prisutna u Crnoj Gori?

Potom smo za iste grupe razvili jedan generalizirajući indikator i na četvorostepenoj ordinalnoj lestvici procjenepitali građane u kojoj mjeri je diskriminacija izražena prema navedenim grupama (tabela 1 i grafikon 3). Kada se analiziraju nalazi na osnovu ovog generalizirajućeg, i svakako ne dovoljno preciznog indikatora, rezultati su u velikoj mjeri povezani sa političkim kontekstualnim faktorima koje smo obrazložili u uvodu. Naime, dok je 2020. godine procenat onih koji su smatrali da je diskriminacija po političkom uvjerenju veoma izražena iznosio 15.3%, sada on iznosi 36%, što je **dramatično povećanje percepcije diskriminacije**.

Prema tome očito je da su smjena vlasti i politička nestabilnost, te veoma konfliktni odnosi između suprotstavljenih partija i političkih aktera rezultirali sveukupnom atmosferom i praksom političke netolerancije. Time je i percepcija diskriminacije po kriterijumu političkog uvjerenja i najviša vrijednost percipirane diskriminacije u odnosu na sve referentne kategorije koje su bile predmet mjerenja. U prethodnom istraživanju, najviši stepen procjene mjerili smo kada je riječ o Romima i Egipćanima, a interesantno je da je SAMO prema pripadnicima ove skupine po procjeni građana stepen diskriminacije manje izražen nego što je to bio slučaj pre

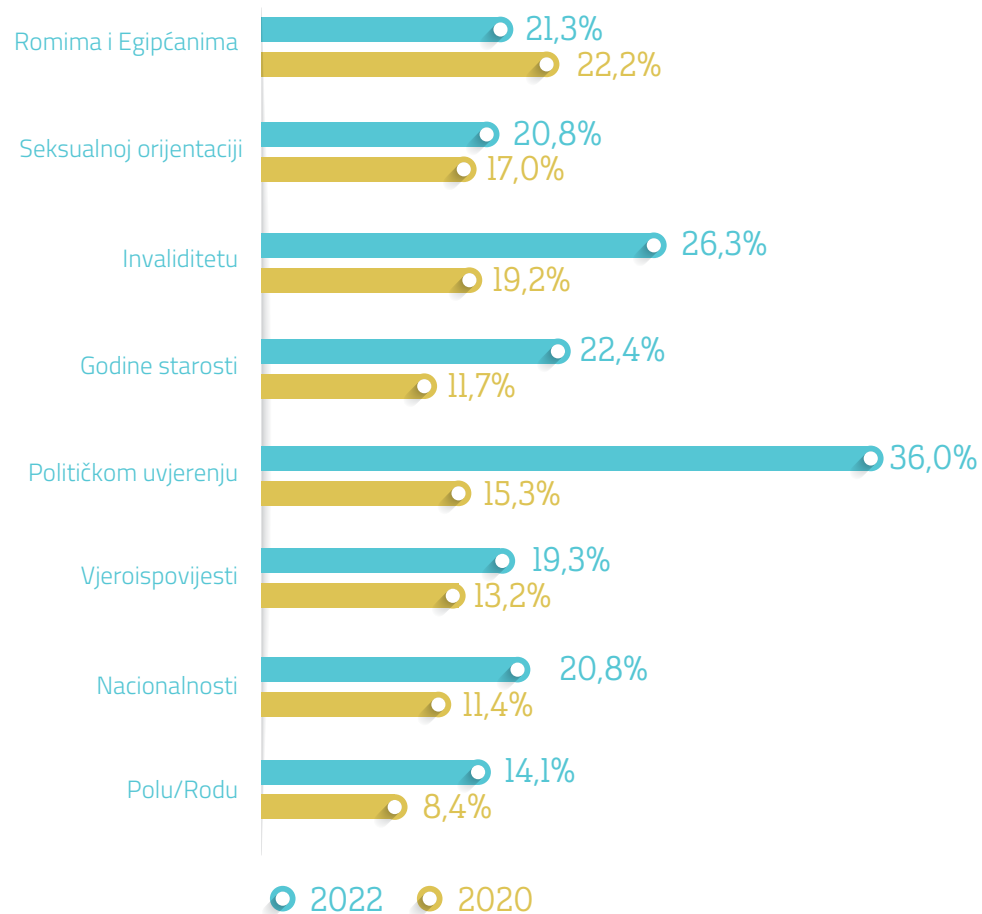
dvije godine (iako ovo smanjenje nije naročito izraženo).

Prema pripadnicima svih ostalih skupina mjerimo povišene vrijednosti percepcije diskriminacije, i to značajno povećanje kada je riječ o godinama starosti, nacionalnosti, invaliditetu i vjeroispovesti, i nešto niže stepen povišene percepcije diskriminacije kada je riječ o ostalim kategorijama.

Tabela 1 - U kojoj mjeri je generalno diskriminacija izražena prema navedenim grupama %

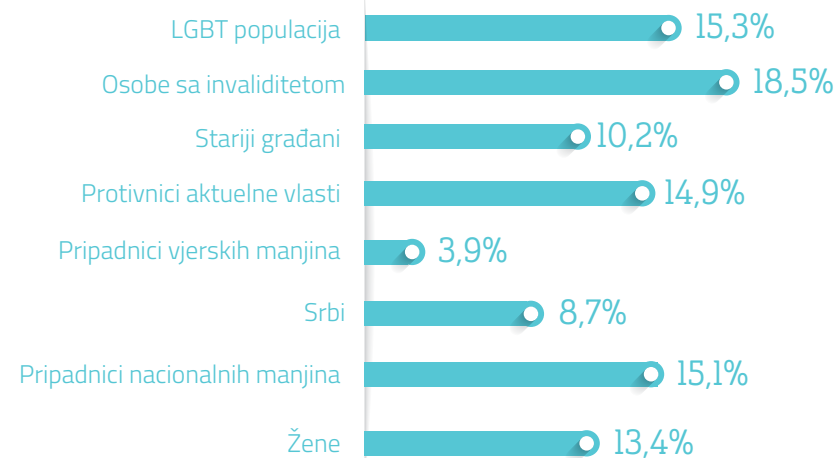
	Veoma prisutna	Uglavnom prisutna	Uglavnom nije prisutna	Uopšte nije prisutna	Ne znam, ne mogu da procijenim
Polu/Rodu	14.1	29.3	26.2	21.0	9.4
Nacionalnosti	20.8	31.3	22.7	16.3	8.8
Vjeroispovijesti	19.3	27.6	24.7	18.7	9.7
Političkom uvjerenju	36.0	32.5	13.9	7.8	9.7
Godinama starosti	22.4	36.6	21.8	12.8	6.3
Invaliditetu	26.3	36.8	15.3	15.9	5.8
Seksualnoj orijentaciji	20.8	29.7	13.2	22.9	13.3
Romima i Egipćanima	21.3	35.7	13.2	20.6	9.3

Grafikon 4 - Diskriminacija prema navedenim grupama je VEOMA prisutna %

Dodatno, tražili smo da ispitanici od svih navedenih identifikuju SAMO jednu grupu koja je NAJUGROŽENIJA. Kada se pitanje postavi na ovakav način, dobijamo nešto drugačije i uravnoteženije vrijednosti (Grafikon 5).

Grafikon 5 - Koja je grupa najugroženija %

DISKRIMINACIJA U
KLJUČNIM OBLASTIMA
DRUŠTVENOG ŽIVOTA I
PREMA PRIPADNICIMA
KLJUČNIH GRUPA
POD RIZIKOM

5

Precizniji indikatori diskriminacije prema ključnim grupama pod rizikom su formirani na način da smo pitali građane o postojanju diskriminacije u posebnim oblastima društvenog života. Prva oblast, koja je po prirodi osjetljiva, bila je zapošljavanje. U grafikonu 6 prikazujemo procijenjeni stepen diskriminacije za sve grupe pod rizikom u oblasti zapošljavanja. Podaci ukazuju da građani procijenjuju da je u oblasti zapošljavanja u najvećoj mjeri izražena diskriminacija prema političkim neistomišljenicima, te prema starijim osobama i osobama sa invaliditetom. Visok nivo percepcije diskriminacije, takođe, mjerimo i prema Romima/Egipćanima, dok su vrijednosti za ostale kategorije niže.

Rezultati mjerenja ukazuju da se stepen diskriminacije u oblasti zapošljavanja povećao u poslednje dvije godine.

Podaci u Tabeli 3 ukazuju na promjene percepcije diskriminacije prema navedenim grupama, a koje mjerimo od 2010. godine. Najindikativniji podatak je u skladu sa nalazima koje smo ranije izložili, a to je da je stepen diskriminacije u oblasti zapošljavanja po političkom kriterijumu najizraženiji, te da se taj stepen povećao u prethodne dvije godine. No, osim kada je riječ o Romima i Egipćanima, povećanje percepcije diskriminacije u oblasti zapošljavanja mjerimo i za sve ostale kategorije ispitanika, iako je to povećanje značajno manje izraženo u odnosu na pomenuti stepen diskriminacije na osnovu političkog uvjerenja.

Grafikon 6: Procijenjeni stepen diskriminacije u oblasti zapošljavanja za sve grupe

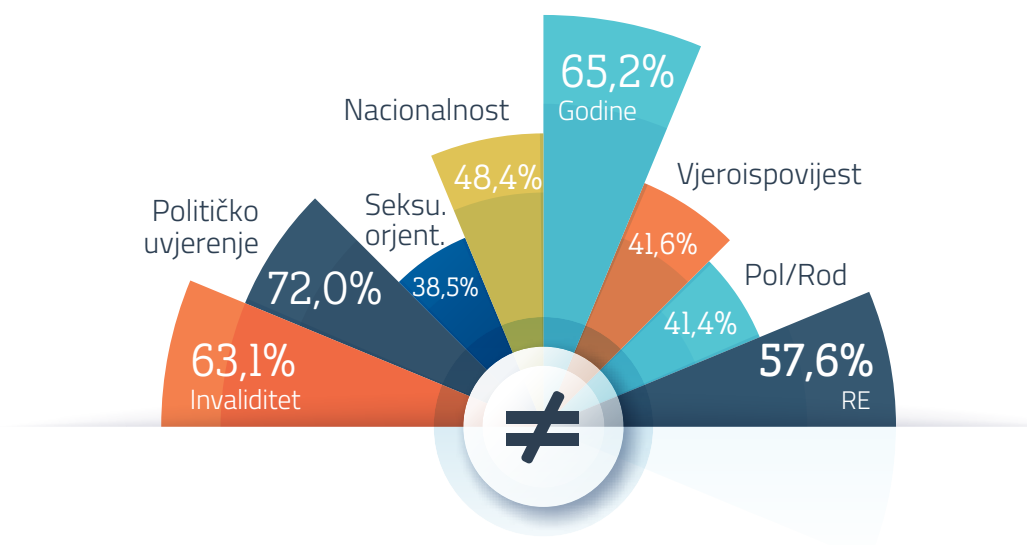
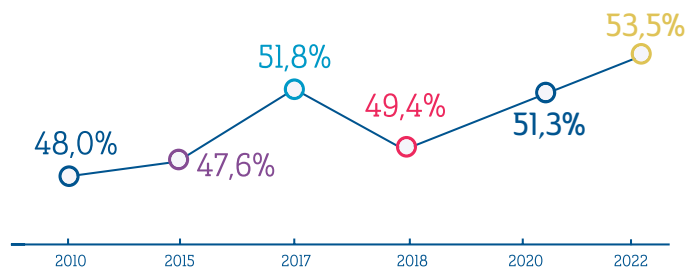

Tabela 3 Procijenjeni nivo diskriminacije u oblasti zapošljavanja za sve grupe po svim talasima istraživanja

	Pol/Rod	Nacionalnost	Vjeroispovijest	Političko uvjerenje	Godine	Invaliditet	Seksualna orijentacija	Romi i Egipćani
2010	36,9%	49,9%	41,9%	64,5%	55,5%	57,1%	30,0%	
2015	37,9%	46,0%	38,0%	68,5%	52,4%	52,6%	37,7%	
2017	42,6%	49,8%	45,7%	69,1%	60,5%	56,3%	38,5%	
2018	41,3%	45,9%	39,7%	62,6%	60,6%	58,6%	36,7%	
2020	40,9%	49,6%	45,9%	58,3%	60,6%	60,3%	34,9%	60,1%
2022	41,4%	48,4%	41,6%	72,0%	65,2%	63,1%	38,5%	57,6%

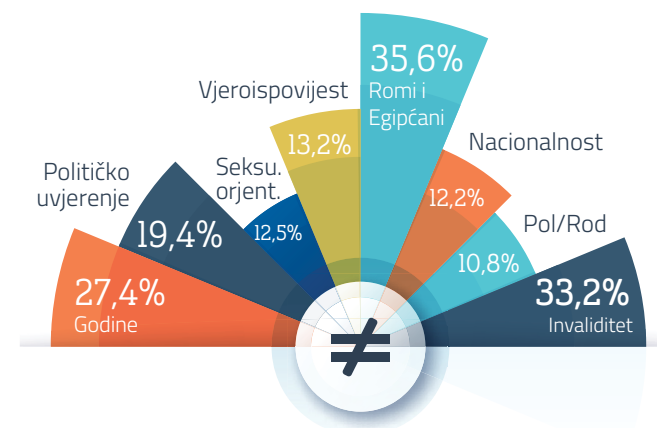
No kada je riječ o trendu, kalkulirali smo prosječnu procentualnu vrijednost za sve kategorije ispitanika po talasima (Grafikon 7). Ovaj podatak, zapravo, ukazuju koliki je ukupan stepen diskriminacije u oblasti zapošljavanja za sve skupine u referentnom periodu. Rezultati mjerenja ukazuju da se **stepen diskriminacije u oblasti zapošljavanja povećao u poslednje dvije godine**, ali podatak koji naročito zabrinjava jeste, prvo, da imamo linearni trend povećanja stepena diskriminacije u oblasti zapošljavanja od 2018. godine do danas, i drugo, indikativnije, **stepen percepcije diskriminacije u oblasti zapošljavanja je danas na najvišem nivou od kada ikada vršimo mjerenja**, dakle, od 2010. godine. Stoga treba da se izrazi posebna zabrinutost kada je riječ o diskriminaciji u oblasti zapošljavanja, pri čemu, treba imati u vidu da je mjerena vrijednost povećanog stepena percepcije diskriminacije prevashodno rezultanta diskriminacije političkih neistomišljenika. Imajući u vidu političke procese koji su se dešavali u prethodne dvije godine, može se intuitivno ali opravdano reći da su nove strukture vlasti, po mišljenju građana, naročito diskriminatorne u oblasti zapošljavanja prema pristalicama „stare“ DPS vlasti.

Grafikon 7: Prosječna procentualna vrijednost procijenjenog stepena diskriminacije za sve grupe u oblasti zapošljavanja po godinama istraživanja

Druga oblast u kojoj smo mjerili stepen diskriminacije jeste obrazovanje. U grafikonu 8 prikazujemo stepen procijenjene diskriminacije u ovoj oblasti za sve grupe. Rezultati ukazuju da je najviši stepen diskriminacije u ovoj oblasti izražen prema Romima, te prema osobe sa invaliditetom. Percepcija diskriminacije u ovoj oblasti veoma je visoka i s obzirom na godine starosti kao kriterijum. Značajno je niži nivo diskriminacije u oblasti obrazovanja, na osnovu procjene ispitanika, izražen u ostalima, među kojima je diskriminacija po političkom uvjerenju i seksualnoj orijentaciji izraženija u poređenju sa diskriminacijom na osnovu seksualne po pola/roda, nacionalnosti i vjeroispovijesti.

Grafikon 8 - Procijenjeni stepen diskriminacije u oblasti obrazovanja za sve grupe

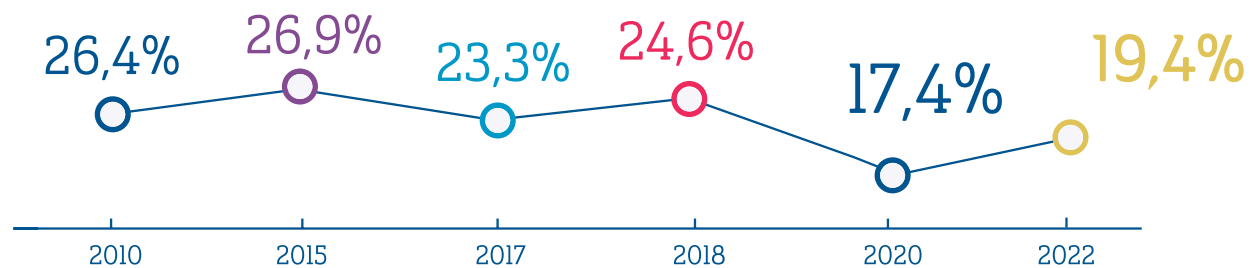
U tabeli 4 dajemo prikaz procijenjenog stepena diskriminacije u oblasti obrazovanja za sve grupe po svim talasima istraživanja. Podatak je zanimljiv stoga što ukazuje da je percipirana diskriminacija na nešto nižem nivou prema pripadnicima nekih grupa, a na višem nivou prema pripadnicima drugih grupa. Preciznije, u oblasti obrazovanja kada se uporede podaci koje smo dobili u 2020. godini, stepen diskriminacije se smanjio kada je riječ o polu/rodu, nacionalnosti i vjeroispovijesti, ali se povećao kada je riječ o svim ostalim grupama. Najveću razliku povećanog stepena percepcije diskriminacije u oblasti obrazovanja mjerimo kada je riječ o osobama sa invaliditetom.

Konačno, u cilju jasnog razumevanje trenda kada je riječ o oblasti obrazovanja, u grafikonu 9 dajemo prikaz tendencije za čitavu oblast kalkulirano kao prosječna vrijednost diskriminacije prema svim grupama. Rezultat mjerenja ukazuju da imamo neznatno povećanje stepena percepcije diskriminacije u oblasti obrazovanja, ali ipak se mora reći da, sa stanovišta trenda, mjerene prosječne vrijednosti su znatno niže nego što je to bio slučaj do 2018. godine.

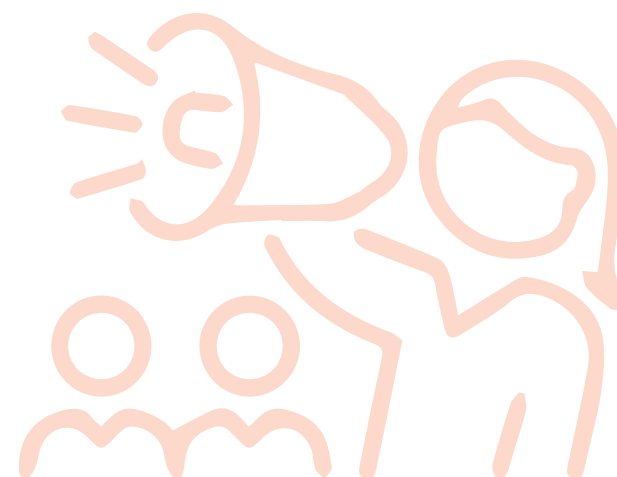
Tabela 4: Procijenjeni nivo diskriminacije u oblasti obrazovanja za sve grupe po svim talasima istraživanja

	Pol/ Rod	Nacional- nost	Vjerois- povijest	Političko uvjerenje	Godine	Invaliditet	Seksualna orijentacija	Romi i Egipćani
2010.	17,9%	27,5%	25,3%	35,0%	27,3%	34,1%	17,8%	
2015.	17,9%	25,0%	23,1%	39,0%	28,1%	30,5%	24,6%	
2017.	13,2%	24,4%	23,3%	31,5%	24,0%	28,0%	19,0%	
2018.	17,0%	24,1%	22,9%	30,5%	28,4%	30,2%	19,0%	
2020.	11,8%	14,8%	15,9%	16,9%	25,3%	24,8%	12,5%	31,1%
2022.	10,8%	12,2%	13,2%	19,3%	27,4%	33,2%	19,4%	35,6%

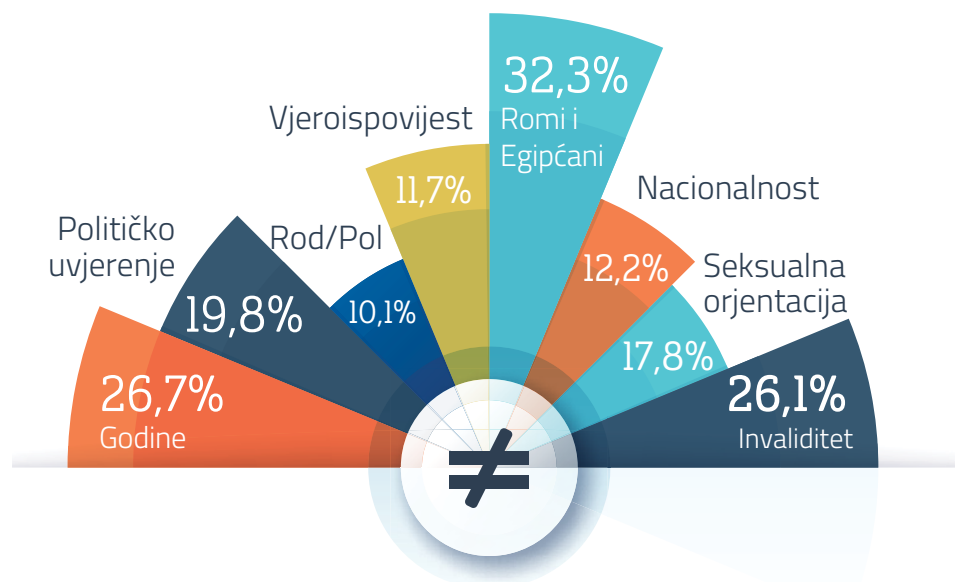
Grafikon 9 - Prosječna procentualna vrijednost procijenjenog stepena diskriminacije za sve grupe u oblasti obrazovanja po godinama istraživanja

Sledeća oblast kojim smo se bavili jeste zdravstvena zaštita. U grafikonu 10 dajemo prikaz procijenjenog stepena diskriminacije u ovoj oblasti prema pripadnicima svih grupa. Podatak pokazuje da je **najveći stepen diskriminacije kada je o zdravstvenoj zaštiti riječ izražen prema Romima, a onda slede osobe sa invaliditetom i starije osobe**. Nešto je niži stepen diskriminacije u ovom pogledu izražen prema onima koji imaju drugačije političko uvjerenje i po seksualnoj orijentaciji te još niži stepen je izražen prema pripadnicima ostalih grupa.

Grafikon 10 - Procijenjeni stepen diskriminacije u oblasti zdravstvene zaštite za sve grupe

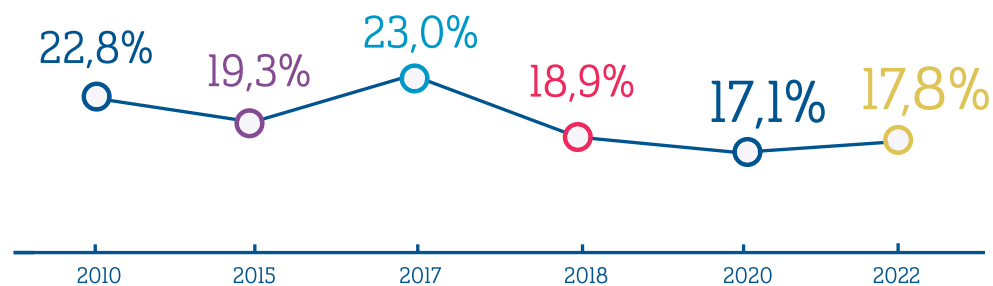

U tabeli 5 prikazane su procijenjene vrijednosti diskriminacije u odnosu na pripadnike svih grupa za sve talase istraživanja. Podaci ukazuju potpuno identičan obrazac, kao i kada je riječ o obrazovanju. Dakle, razlike nisu naročito izražene u odnosu na pre dvije godine, ali se generalno može reći da se donekle percepcija diskriminacije u oblasti zdravstvene zaštite smanjila po polu/rodu, nacionalnosti i vjeroispovijesti, a povećala u ostalim oblastima. Najviše stepen povećanja percepcije diskriminacije mjerimo kada je riječ o Romima i Egipćanima. Ukoliko kao kriterijum analize trenda kalkulišemo prosječne vrijednosti za sve grupe, onda se može reći **da je stepen diskriminacije u oblasti zdravstvene zaštite danas na manje-više istom nivou kao i pre dvije godine**, i svakako nešto niži nego što je to bio slučaj do 2017. godine.

Tabela 5 - Procijenjeni nivo diskriminacije u oblasti zdravstvene zaštite za sve grupe po svim talasima istraživanja

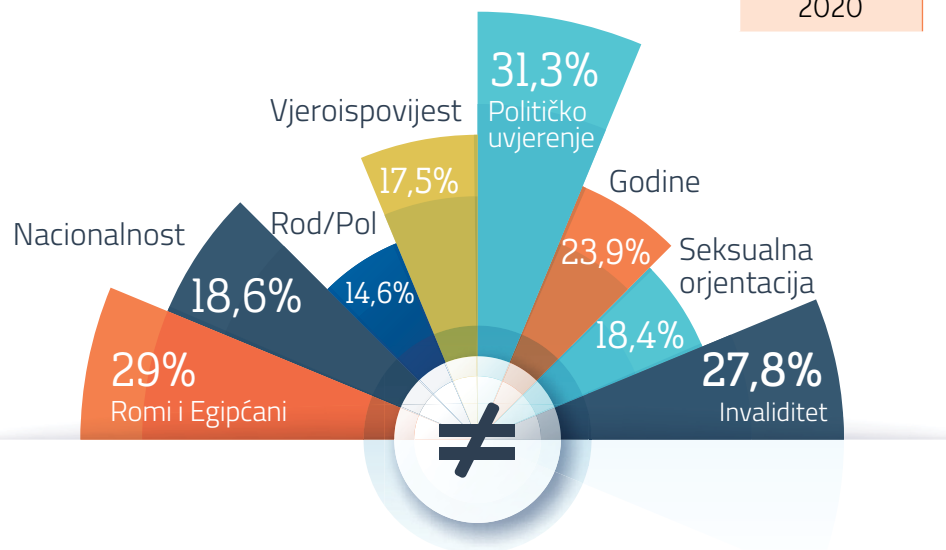
	Pol/Rod	Nacionalnost	Vjeroispovijest	Političko uvjerenje	Godine	Invaliditet	Seksualna orijentacija	Romi i Egipćani
2010.	14,5%	23,0%	18,8%	28,5%	33,7%	28,4%	12,8%	
2015.	13,6%	19,7%	14,8%	26,2%	24,3%	20,0%	16,3%	
2017.	12,8%	22,4%	19,3%	31,4%	32,2%	25,6%	17,1%	
2018.	13,2%	18,4%	16,7%	23,4%	25,1%	21,3%	14,4%	
2020.	12,7%	14,3%	16,2%	18,3%	22,9%	22,3%	13,1%	25,8%
2022.	10,1%	12,2%	11,7%	19,8%	26,7%	26,1%	17,8%	32,3%

Grafikon 11 - Prosječna procentualna vrijednost procijenjenog stepena diskriminacije za sve grupe u oblasti zdravstvene zaštite po godinama istraživanja

U grafikonu 12 dajemo prikaz procijenjenog stepena diskriminacije kada je riječ o tretmanu pojedinaca od strane javnih službi. Podaci ukazuju da je najviši stepen diskriminacije izražen, kada je o radu javnih službi riječ, po osnovu političkog uvjerenja, te prema Romima i Egipćanima. No, valja reći da su i vrijednosti mjerene diskriminacije i prema ostalim grupama srazmjerno visoke. Komparativno, nakon prva dvije grupe prema kojima su javne službe, po mišljenju građana, najdiskriminativnije, slijede invaliditet, i godine starosti. Prea ostalim kategorijama stepen procijenjene diskriminacije u ovoj oblasti je prilično ujednačen i na nižem nivou.

Grafikon 12 - Procijenjeni stepen diskriminacije u oblasti rada javnih službi za sve grupe

U Tabeli 6 prikazan je procijenjeni nivo diskriminacije u radu javnih službi prema pripadnicima svih grupa za sve talase istraživanja koje smo realizovali. Procijenjeni stepen diskriminacije je na manje-više istom nivou kao i 2020. godine kada je riječ o političkom uvjerenju, invaliditetu i Romima/Egipćanima.

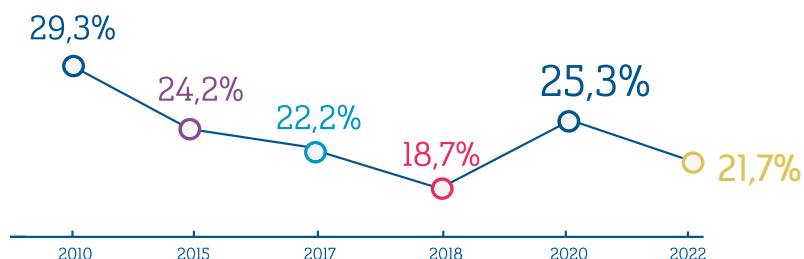
Tabela 6 - Procijenjeni nivo diskriminacije u oblasti rada javnih službi za sve grupe po svim talasima istraživanja

	Pol/Rod	Nacionalnost	Vjeroispovijest	Političko uvjerenje	Godine	Invaliditet	Seksualna orijentacija
2010	19,8%	34,5%	32,0%	43,3%	27,3%	29,3%	18,6%
2015	16,9%	26,8%	22,1%	38,2%	23,4%	22,8%	19,0%
2017	13,5%	26,9%	23,2%	35,2%	20,0%	18,0%	18,6%
2018	15,3%	19,0%	18,2%	28,2%	18,6%	17,7%	13,7%
2020	17,2%	26,8%	25,9%	32,2%	25,7%	27,3%	22,2%

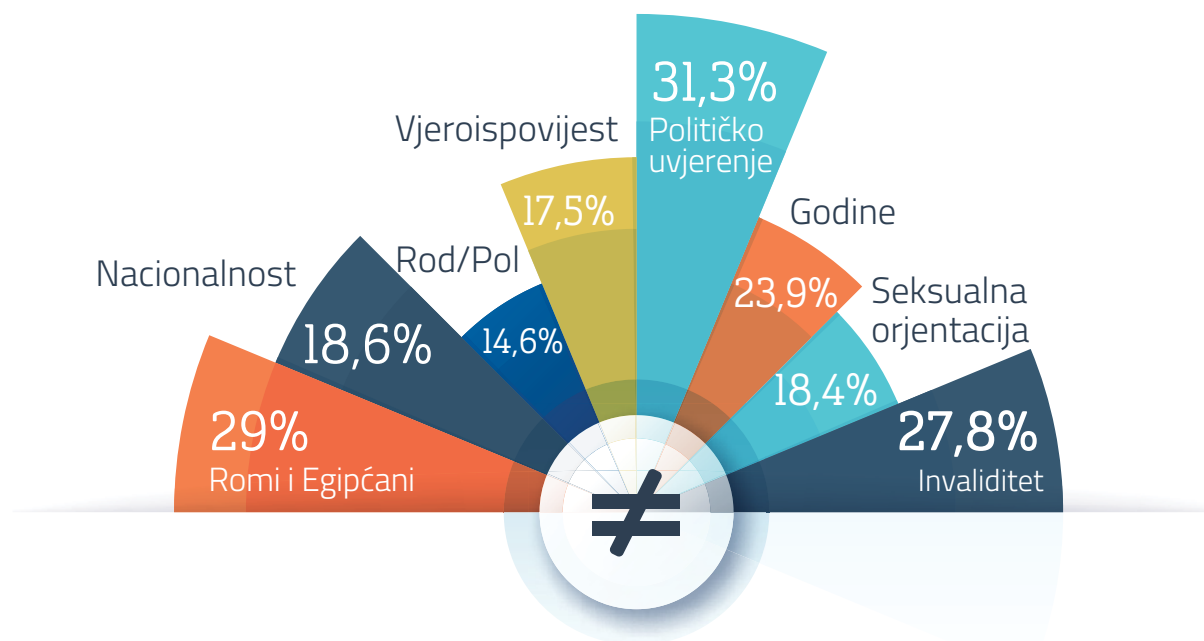
U cilju kumulativnog prikaza trenda mjerene diskriminacije u radu javnih službi, u grafikonu 13 dajemo prikaz prosječnih vrijednosti diskriminacije prema svim grupama za sve talase istraživanja. Podaci ukazuju, da se stepen diskriminacije u prosjeku povećao za prethodnih dvije godine za gotovo 7%, i ovo je veoma nepovoljan nalaz.

Grafikon 13: Prosječna procentualna vrijednost procijenjenog stepena diskriminacije za sve grupe u oblasti rada javnih službi po godinama istraživanja

Analiza trenda procijenjenog stepena diskriminacije u radu javnih službi jasnija je kada uporedimo prosječne vrijednosti procijenjene diskriminacije za sve grupe po svim talasima istraživanja (Grafikon 13). Podatak je ohrabrujući stoga što ukazuje da se stepen diskriminacije smanjio u odnosu na 2020. godinu, pri čemu je mereni trend za 2020. godinu bili zabrinjavajući u smislu ukupnog trenda koji smo mjerili od 2010. do 2018. godine. Preciznije, u kontinuitetu smo od 2010. do 2018. godine mjerili smanjenje stepena diskriminacije u radu javnih službi, da bi pre dvije godine procijenjena vrijednost diskriminacije naglo porasla. Dakle, današnje mjerenje ukazuje „povratak“ na niže vrijednosti diskriminacije u ovoj oblasti i to je jako progresivan nalaz.

Grafikon 14: Procijenjeni stepen diskriminacije u oblasti kulture za sve grupe

Poslednja oblast društvenog života koja je bila predmet našeg mjerenja jeste kultura. U grafikonu 14, najprije, dajemo prikaz procijenjenog stepena diskriminacije u ovoj oblasti prema svim grupama. Prema Romima je u ovom pogledu, po procjeni ispitanika, najizraženija diskriminacija, i kada je o ovom kriterijumu riječ. Slijede, sa prilično ujednačenim vrijednostima mjerenog stepena diskriminacije, invaliditet, seksualna orijentacija i političko uvjerenje. Nešto niže vrijednosti mjerimo kada je riječ o vjeroispovijesti, godinama starosti i nacionalnosti, a najniža kada je riječ o polu/rodu.

U Tabeli 7 prilažemo prikaz trenda za sve grupe u oblasti kulture. U odnosu na 2020. godinu mjerimo neznatno povišene vrijednosti kada je riječ o političkom uvjerenju i seksualnoj orijentaciji, manje-više iste vrijednosti kada je riječ o godinama starosti i Romima i Egipćanima, dok je percipirani stepen diskriminacije nešto niži kada se uporedi procijenjeni stepen diskriminacije prema ostalim grupama. Ključni podatak, kada analiziramo trend, jeste poređenje prosječnih vrijednosti diskriminacije za sve grupe po referentnim periodima. Ovaj podatak ukazuje da

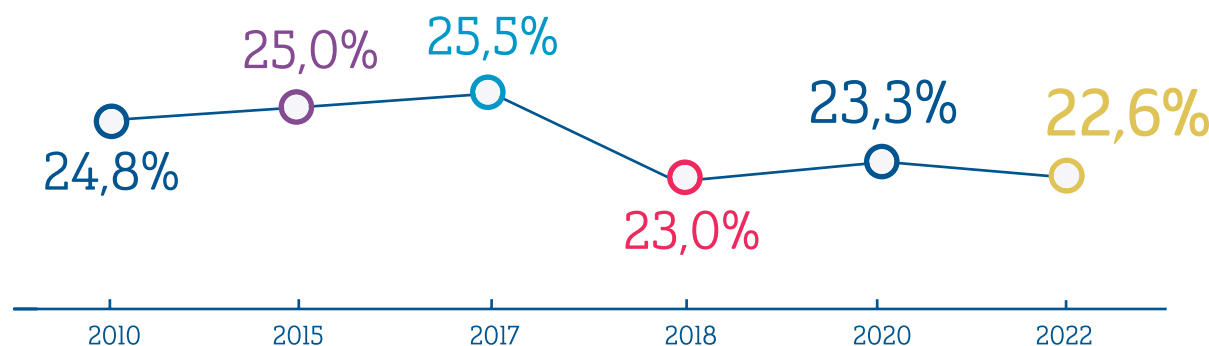
je diskriminacija u oblasti kulture simbolično niža nego prije dvije godine, zapravo, možemo reći da su mjerene vrijednosti kontinuirano na manje-više istom nivou od 2018. godine do danas.

Tabela 7 - Procijenjeni nivo diskriminacije u oblasti kulture za sve grupe po svim talasima istraživanja

	Pol/Rod	Nacionalnost	Vjeroispovijest	Političko uvjerenje	Godine	Invaliditet	Seksualna orijentacija	Romi i Egipćani
2010.	17,0%	31,9%	31,9%	32,8%	20,8%	22,9%	16,5%	
2015.	19,5%	30,0%	29,2%	32,7%	20,0%	22,1%	21,4%	
2017.	15,6%	33,4%	33,8%	33,7%	16,1%	19,7%	26,2%	
2018.	17,9%	25,4%	25,9%	26,0%	19,6%	21,9%	24,2%	
2020.	17,2%	24,5%	26,9%	22,8%	21,0%	25,0%	25,9%	33,3%
2022.	14,9%	19,8%	22,3%	26,0%	21,3%	27,4%	26,8%	32,1%
	-2,3%	-4,7%	-4,6%	3,2%	0,3%	2,4%	0,9%	-1,2%

Grafikon 15 - Prosječna procentualna vrijednost procijenjenog stepena diskriminacije za sve grupe u oblasti kulture po godinama istraživanja

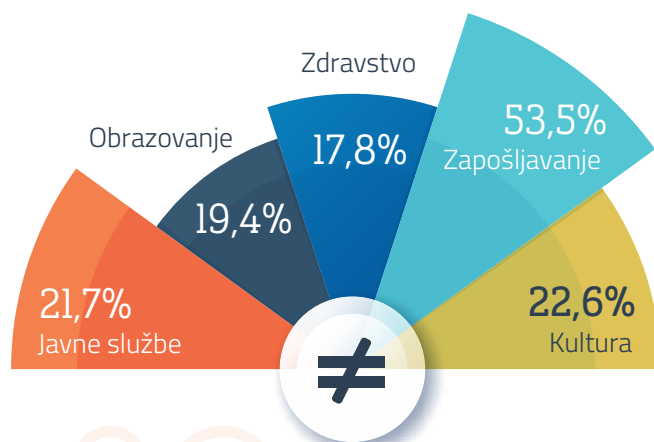
INTEGRISANI SINTETIČKI POKAZATELJI STEPENA PERCEPCIJE DISKRIMINACIJE

6

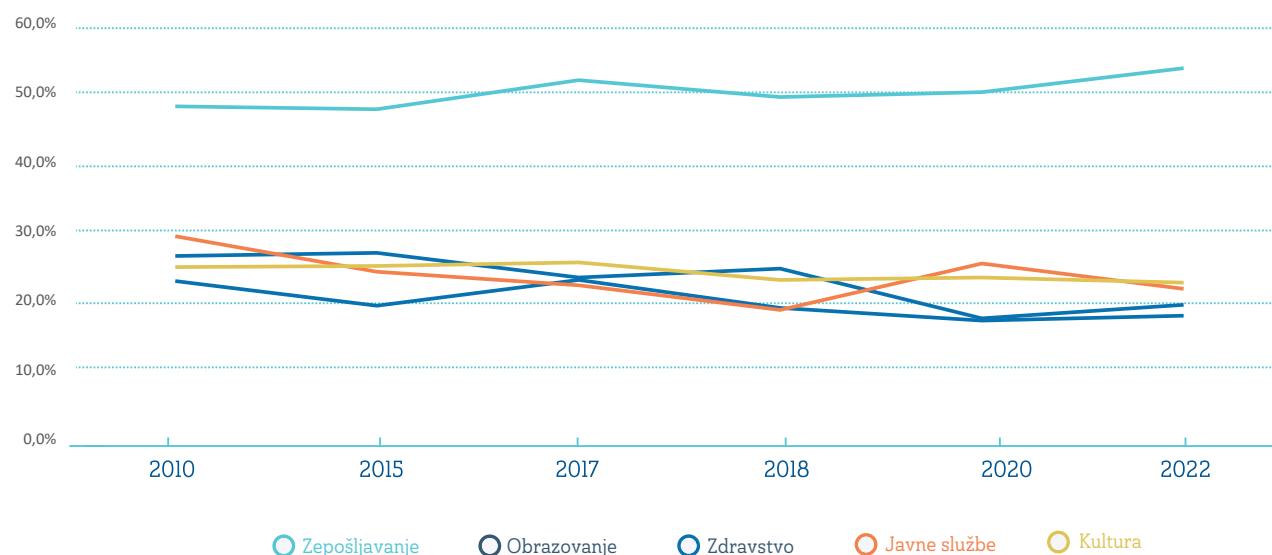

U cilju sintetičkog prikaza podataka, i preciznije analize trendova, najprije u grafikonu 16 dajemo prikaz prosječnog stepena diskriminacije prema svim grupama po oblastima za naše poslednje istraživanje. Podaci ukazuju da je najizraženija diskriminacija u oblasti zapošljavanja, i ova merena vrijednost je komparativno značajno viša od svih ostalih oblasti, što nas navodi na zaključak **da je ključni problem diskriminacije u Crnoj Gori izražen u oblasti zapošljavanja**. Vrijednosti mjerene diskriminacije su značajno niže i veoma ujednačene, s tim da je procjena stepena diskriminacije u zdravstvenoj zaštiti komparativno na najnižem nivou.

Grafikon 16 - Prosječan stepen diskriminacije za sve grupe po oblastima u istraživanju 2022. godine

Grafikon 17 - Prosječan stepen diskriminacije prema svim grupama za sve oblasti po talasima istraživanja

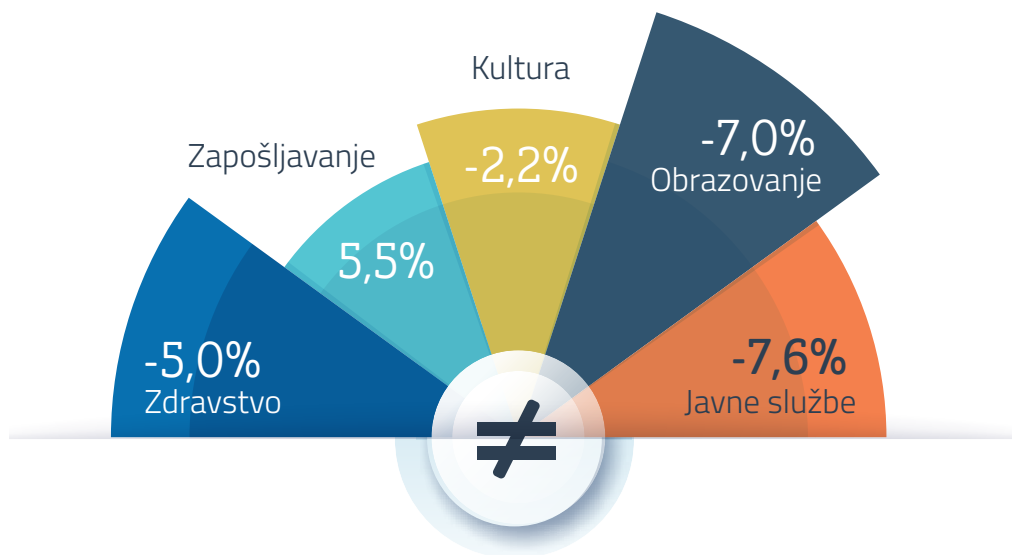
U grafikonu 17 dajemo prikaz za sve oblasti po talasima istraživanja. Ovaj podatak nije naročito ohrabrujući stoga što pokazuje prilično stabilne vrijednosti bez obzira na protok vremena.

U tabeli 8 dajemo prosječne vrijednosti prema svim grupama po oblastima za sve talase istraživanja, a u grafikonu 18 razliku između 2010. i 2022. kako bi izmjerili promjene od 2010. godine do danas. Podatak ukazuje da je u poslednjih dvanaest godina najveći napredak napravljen u oblasti rada javnih službi (smanjenje 7,6%) i u oblasti obrazovanja (smanjenje 7%). Slijedi napredak u zdravstvenoj zaštiti (5%), te u u oblasti kulture (2,2%). **Najveći problem jeste u tome što je, ionako visoka, diskriminacija u oblasti zapošljavanja povećana u poslednjih dvanaest godina za 5,5%.**

Tabela 8 - Mjerene prosječne vrijednosti diskriminacije prema svim grupama, za sve oblasti po talasima istraživanja

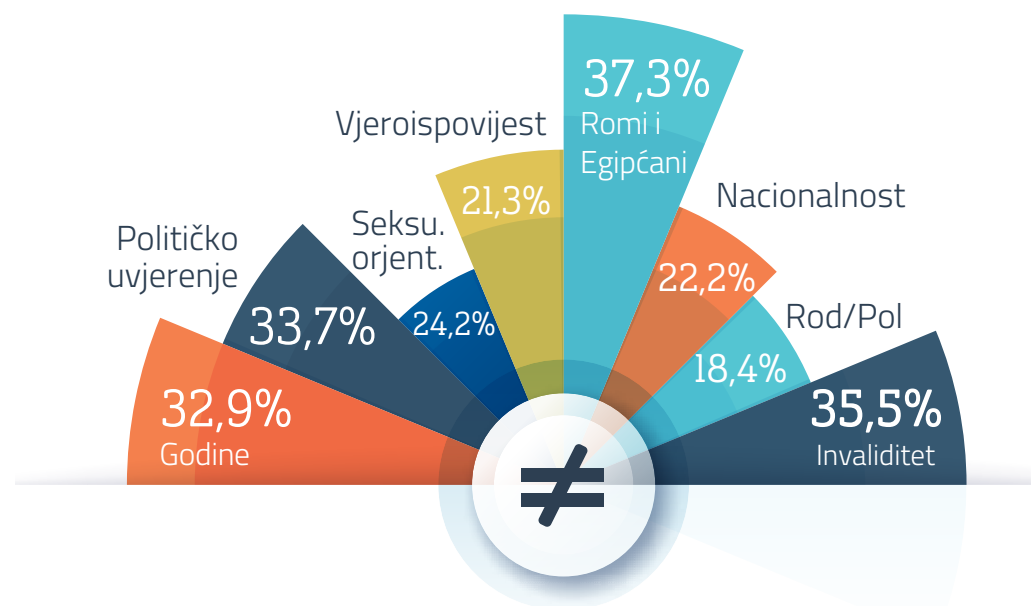
	Zapošljavanje	Obrazovanje	Zdravstvo	Javne službe	Kultura
2010.	48.0%	26.4%	22.8%	29.3%	24.8%
2015.	47.6%	26.9%	19.3%	24.2%	25.0%
2017.	51.8%	23.3%	23.0%	22.2%	25.5%
2018.	49.4%	24.6%	18.9%	18.7%	23.0%
2020.	50.1%	17.4%	17.1%	25.3%	23.3%
2022.	53.5%	19.4%	17.8%	21.7%	22.6%

Grafikon 18 - Razlika između prosječnih mjerenih vrijednosti diskriminacije za sve oblasti: poređenje 2022. vs 2010.

Potom, dajemo prikaz prosječnog mjerenja stepena diskriminacije u našem poslednjem istraživanju za sve grupe (prosjeak svih oblasti), a podaci su prikazani u grafikonu 19. Rezultati ukazuju da je najviši stepen diskriminacije u Crnoj Gori izražen prema Romima, a potom po osnovu političkog uvjerenja, te prema osobama sa starijim osobama, i osobama sa invaliditetom. Niži stepen diskriminacije mjerimo prema osobama različite seksualne orijentacije, te po nacionalnosti i vjeroispovijesti, dok je najniži stepen percepcije diskriminacije po polnom/rodnom kriterijumu.

Grafikon 19 - Prosječna vrijednost za sve oblasti po grupama 2022. godine

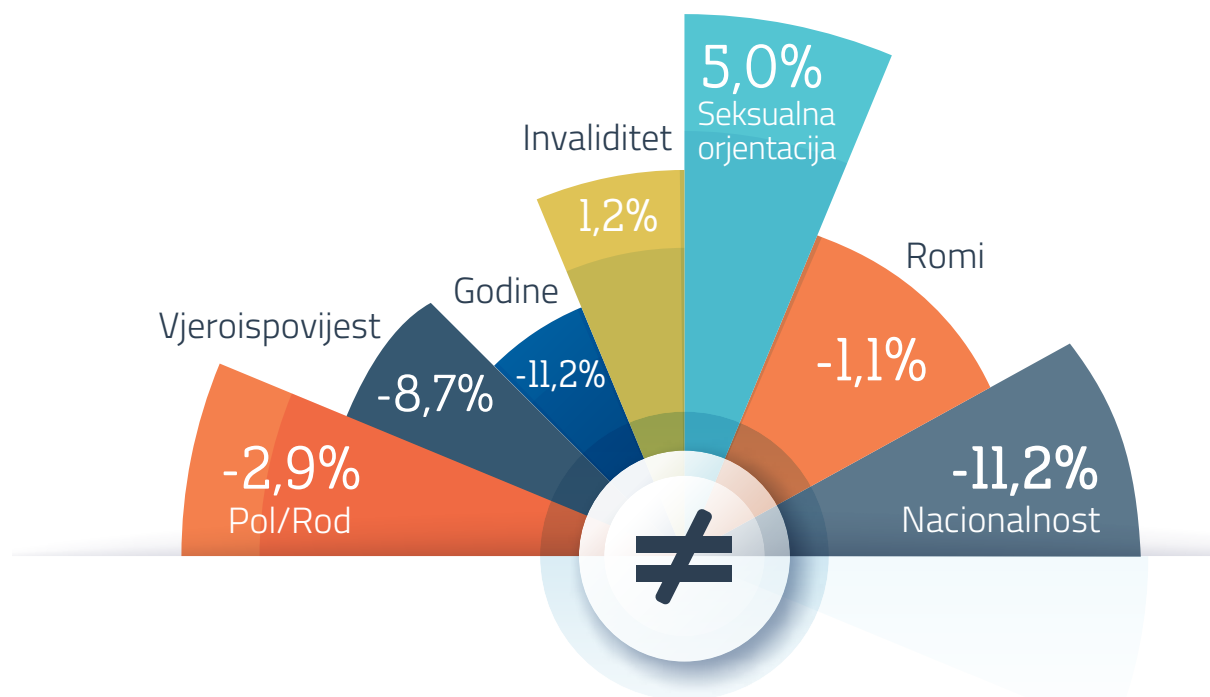
U tabeli 9 dajemo procjenu stepena diskriminacije prema svim grupama, kao prosjek svih oblasti po svim talasima istraživanja, a u grafikonu 20 poređenje vrijednosti u istraživanju 2022. godine, sa podacima iz 2010. godine, u cilju identifikacije stepena promena u poslednjih dvanaest godina. Rezultati ukazuju **da se u poslednjih dvanaest godina, stepen diskriminacije značajno smanjio po nacionalnom kriterijumu (11,2%), vjeroispovijesti (8,7%), i po političkom uvjerenju (7,2%)**. Nižu vrijednost smanjenog stepena diskriminacije mjerimo po polu/rodu (2.9%), a kada je riječ o godinama starosti, invaliditetu i Romima i Egipćanima, promjena gotovo da nema. Na drugoj strani **jedina oblast gde mjerimo povišeni stepen diskriminacije danas u poređenju sa 2010. godinom jeste seksualna orijentacija**. Ukupna percepcija diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije je po svim oblastima društvenog života danas u prosjeku 5% viša nego što je bila prije dvanaest godina.

Grafikon 20 - Razlika između prosječnih merenih vrijednosti diskriminacije prema svim grupama: poređenje 2022. vs 2010.⁶

6. Kada je riječ o Romima/Egipćanima mereni stepen promene je u odnosu na 2020. godinu s obzirom da smo prvi put tada mjerili diskriminaciju prema pripadnicima ove grupe

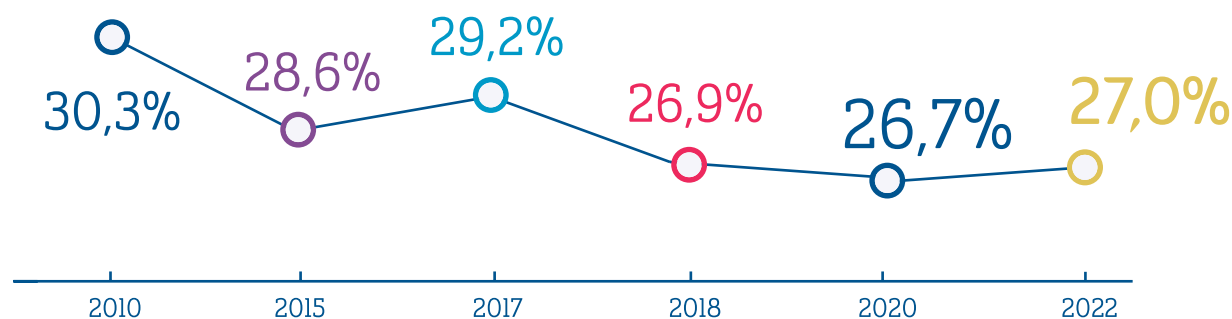
Tabela 9: Stepen diskriminacije prema svim grupama i po svim oblastima za sve talase istraživanja

	Pol/Rod	Nacionalnost	Vjeroispovijest	Političko uvjerenje	Godine starosti	Osobe sa invaliditetom	Seksualna orijentacija	Romi i Egipćani
2010.	21.2%	33.4%	30.0%	40.8%	32.9%	34.4%	19.1%	
2015.	21.2%	29.5%	25.4%	40.9%	29.6%	29.6%	23.8%	
2017.	19.5%	31.4%	29.1%	40.2%	30.6%	29.5%	23.9%	
2018.	20.9%	26.6%	24.7%	34.1%	30.5%	29.9%	21.6%	
2020.	20.0%	26.0%	26.1%	29.7%	31.1%	31.9%	21.7%	36.2%
2022.	18.4%	22.2%	21.3%	33.7%	32.9%	35.5%	24.2%	37.3%

Na kraju, kalkulisali smo prosječnu vrijednosti procijenjenog stepena diskriminacije prema svim grupama, na osnovu prosjeka po svim oblastima (grafikon 21). Podatak, zapravo na jedan sintetičan i kumulativan način procjenjuje stepen diskriminacije u Crnoj Gori kada se uporede talasi istraživanja. Analizom cjelokupnog trenda možemo reći da je stepen diskriminaciji u Crnoj Gori u poslednjih dvanaest godina smanjen, ali da ovo smanjenje nije naročito izraženo. Tačnije, **stepen diskriminacije je danas u odnosu na 2010. godinu kumulativno u prosjeku niži za manje od 3%, što, jednostavno rečeno nije naročito impresivno**. Kada se sa druge strane jednostavno uporedi 2018. godina sa 2022. godinom, podatak jednostavno ukazuje da je mjereni stepen diskriminacije na manje-više istom nivou, iliti, kumulativno u prosjeku prema svim grupama, **danas je diskriminacije u Crnoj Gori izražena na manje više istom nivou kao i 2018. godine**.

Grafikon 21: Prosječna vrijednost diskriminacije za sve oblasti i za sve grupe - TREND

Nadalje, pitali smo građane da procjene da li je u crnogorskom društvu pripadanje određenim grupama donosi prednost ili nedostatak, kako bi procijenili ne samo potencijalni stepen diskriminacije, nego i prednosti koje, po njihovom sudu, donosi pripadništvo određenim grupama (Tabela 10). Podaci ukazuju da najveći nedostatak, po mišljenju ispitanika, imaju osobe sa invaliditetom, a potom Romi i Egipćani. Niže je ocenjen nedo-

statak ukoliko je neko LGBTI, protivnik vlasti, stariji od pedeset godina i žene; još niže vrijednosti nedostatka mjerimo u procjeni osoba koje su Srbi ili pripadnici manjinskih naroda. Jedina grupa za koju se procjenjuje da imaju više prednosti nego nedostataka jesu oni koji su mlađi od 25 godina.

Tabela 10: Prednost ili nedostatak pripadanje navedenim grupama

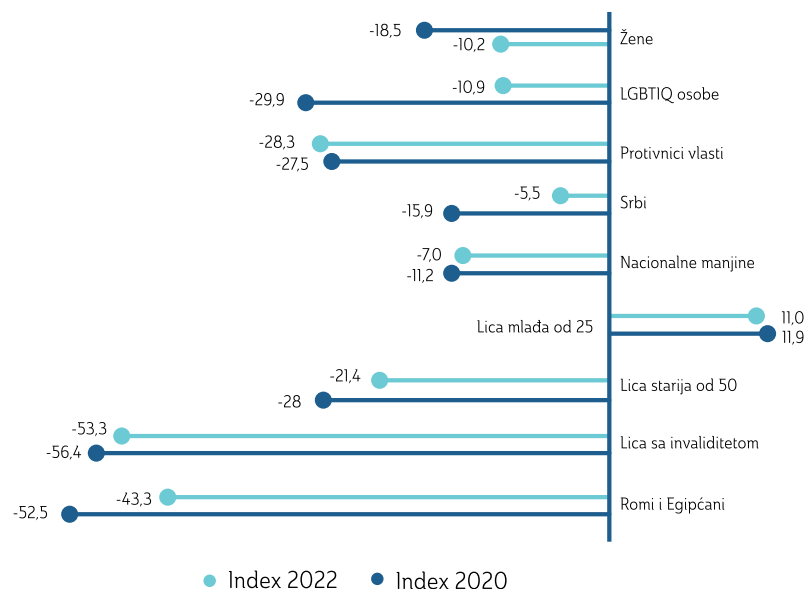
	Prednost	Nedostatak	Niti prednost, niti nedostatak	Ne znam, ne mogu da procijenim
RE populacija	10.7	54.1	25.1	10.1
Lica sa invaliditetom	7.0	60.5	22.4	10.1
Lica starija od 50	12.0	33.4	44.8	9.8
Lica mlađa od 25	28.7	17.8	44.2	9.3
Nacionalne manjine	19.4	26.4	41.5	12.7
Srbi	19.5	25.0	44.7	10.8
Protivnici vlasti	7.5	35.8	40.7	16.0
LGBTI osobe	26.1	37.1	21.0	15.8
Žene	13.1	31.7	45.1	10.0

U Grafikonu 22 dajemo jednostavan longitudinalni prikaz indeksiranih vrijednosti odnosa prednosti i nedostataka. Podatak je dobijen jednostavnom kalkulacijom (procenat onih koji smatraju da je prednost MINUS procenat onih koji smatraju da je nedostatak pripadati određenoj grupi). Tačnije, pozitivne vrijednosti indeksa indikuju procentualnu razliku onih koji smatraju da je pripadati nekoj grupi prednost u odnosu na referentni procenat onih koji smatraju da je pripadnost toj grupi nedostatak, a negativne vrijednosti indeksa obrnuto. Podatak ukazuje na generalno progresivne trendove s obzirom da je u ovogodišnjem istraživanju u proseku procenat onih koji smatraju da je pripadnost referentnim grupama prednost povećan. Najprogresivniji trend komparativno mjerimo kada je riječ o seksualnoj orijentaciji, Srbima i Romima/Egipćanima. Statistički značajan negativni trend mjerimo samo kada je riječ o ženama.

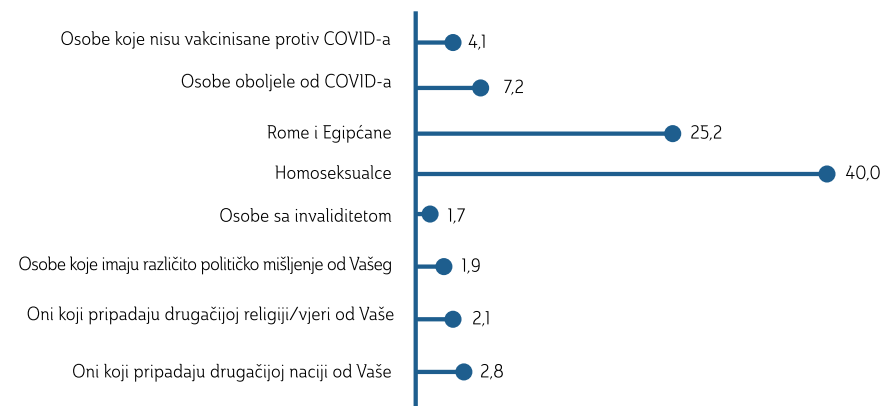
Grafikon 22 - INDEX odnosa prednosti i nedostataka

Na kraju, kada je riječ o merenju stepena diskriminacije na način da se upoređuju grupe pod rizikom, u ovogodišnjem istraživanju uključen je jedan nov indikator koji nismo koristili ranije. Taj indikator ima za cilj da izmjeri stepen socijalnog distanciranja prema pripadnicima različitih grupa. U cilju mjerenja distance koristili smo jedan od ajtema Bogardusove skale za mjerenje socijalne distance, tačnije, za svaku od grupa od ispitanika se tražilo da iskažu svoj stav o tome da oni sami NE ŽELE da pripadnici tih grupa žive u njihovom komšiluku⁷. Podatak ukazuje da se izuzetno visok stepen

socijalnog distanciranja iskazuje prema homoseksualcima, te da je jako visok stepen distanciranja i prema Romima/Egipćanima. Socijalna distanca prema pripadnicima svih ostalih grupa je srazmerno na niskom nivou.

Grafikon 23 - NE ŽELE da imaju u komšiluku %

7. „Komšiluk“ predstavlja medijalnu vrijednost mjerenja socijalne distance na devetostepenoj skali, a između ostalog kao „proksi“ mjerenja distance koristi se u Evropskom istraživanju vrijednosti (EVS)

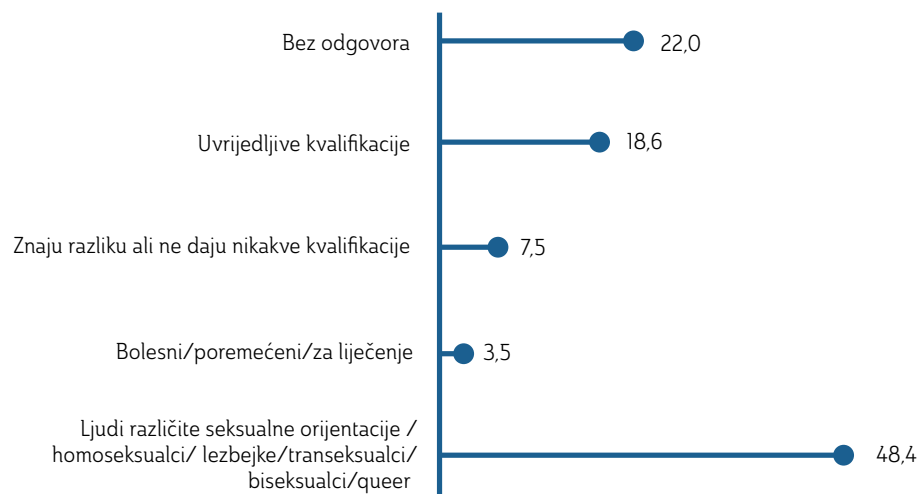
POSEBNI POKAZATELJI DISKRIMINACIJE PREMA LGBTI OSOBAMA

7

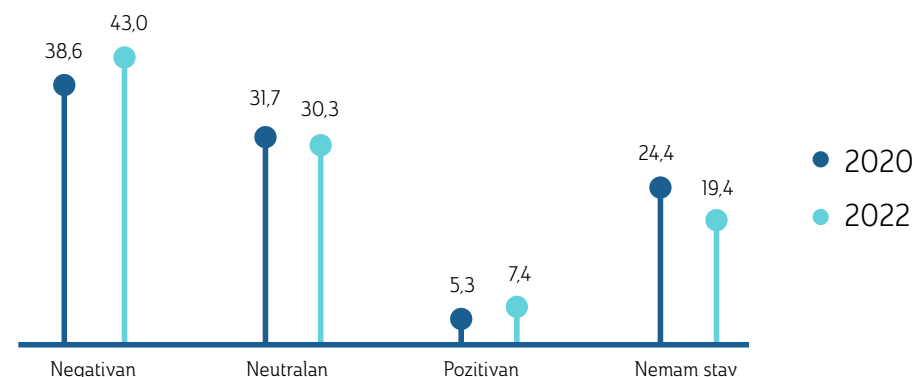
Poseban set pitanja u istraživanju posvećen je LGBTI osobama usled činjenice da su osobe koje pripadaju ovim kategorijama pod posebnim rizikom od diskriminacije. Inače je u tradicionalnijim i konzervativnijim sredinama, a Crna Gora po svim opštim indikatorima spada u ovu kategoriju, diskriminacija prema LGBTI osobama je posebno izražena. Stoga smo mi u istraživanju generisali nekoliko pitanja koja se tiču diskriminacije prema onima koji pripadaju nekoj od ovih grupa. Najprije, u grafikonu 24 dajemo prikaz narativa i asocijacija ispitanika na otvorenom pitanju, dakle, na pitanju gde je traženo od ispitanika da svojim riječima opišu LGBTI osobe. Veliki broj odgovora sumirali smo u okviru nekoliko kodova. Podaci ukazuju da gotovo polovina građana, na jedan ili drugi način pravilno kvalifikuje i klasifikuje LGBTI osobe. No, ključno je istaći da time što su klasifikovali i kvalifikovali na „ispravan/korektan“ način pripadnike LGBTI zajednice, ne znači da o njima nemaju negativan stav, što smo vidjeli na osnovu mjerenja socijalne distance, i kao što se može vidjeti pregledom ostalih indikatora. Sa druge strane, 22% građana nije dalo odgovor na pitanje. Uvrijedljive termine⁸ koristi nešto manje od 19% građana, dakle, gotovo svaki peti. Dodatno, 7,5% građana ističe da zna šta znači akronim LGBTI, ali oni nisu napisali šta to po njima znači. Uvredljive kvalifikacije koje indiciraju „bolest, poremećaj, nenormalnost i/ili nemoralnost“, odlikuje 3,5% građana.

Grafikon 24 - Narativi/opisi LGBTI osoba - N

Kada je riječ o homoseksualnim osobama, najprije smo pitali građana kakav je njihov generalni stav (grafikon 25). Podaci jasno ukazuju da je najveći procenat (preko 40%) onih koji imaju negativan stav o homoseksualcima, i zanimljivo je da je ovaj procenat veoma sličan podatku koji smo dobili mjerenjem socijalne distance prema homoseksualcima (grafikon 24). Neutralan stav iskazuje oko 30%, a pozitivan stav 7,4% građana. Kada se mjerene vrijednosti u porede sa istraživanjem od prije dvije godine, zapažamo povećanje broja i onih koji imaju negativan, ali i onih koji imaju pozitivan stav, a proporcionalno, smanjen je broj onih koji ne izražavaju nikakav stav.

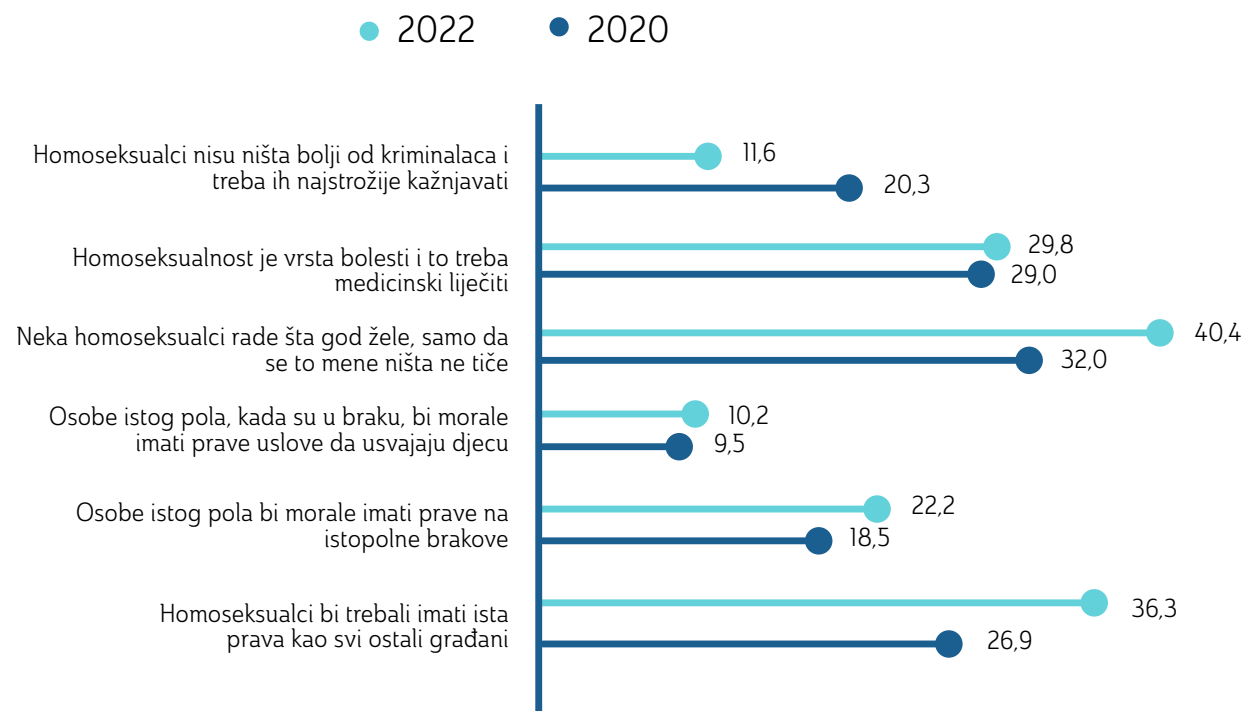
Grafikon 25 - Stav o homoseksualnim osobama %

8. Najčešće uvredljivi termini su „pederi“ i „pederčine“

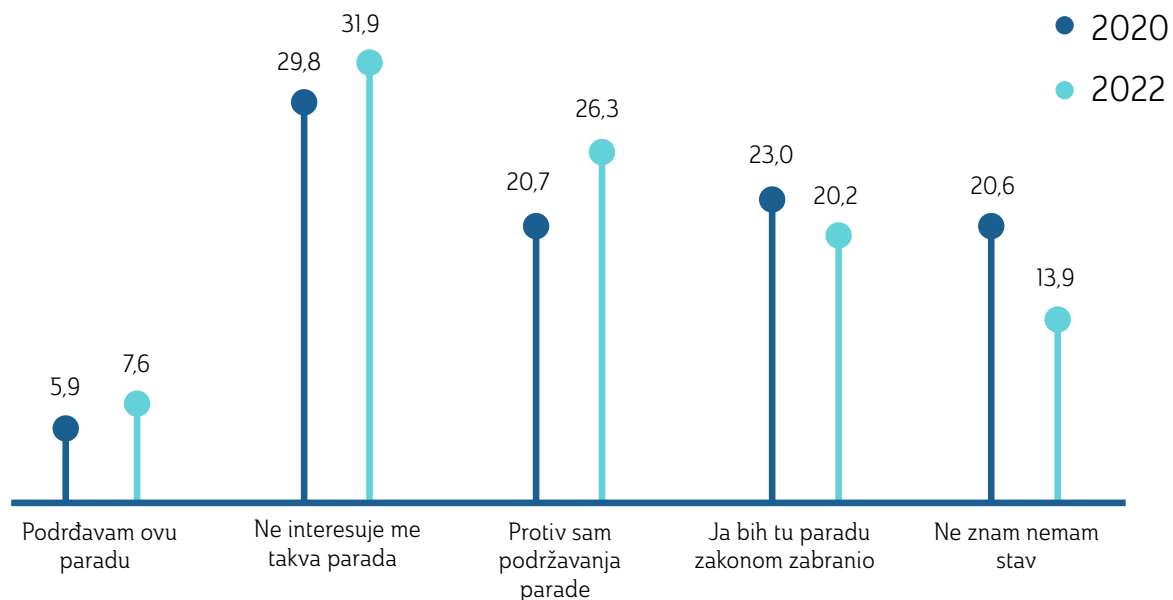
Nadalje, za potrebe istraživanja formulisali smo šest stavova, sa kojima su ispitanici izražavali viši ili niži stepen slaganja na četvorostepenoj lestvici procjene. Tri stava su bila pozitivno, a tri negativno intonirana. U grafikonu 26 prikazujemo kumulativno stepen slaganja, odnosno neslaganja sa svakim od tih stavova. Na osnovu nalaza mjerimo progres kada je riječ o pozitivnim stavovima, a naročito se ističe povećanje slaganja sa stavom da bi „homoseksualci trebali imati ista prava kao i ostali građani“, i to sa 27% koje smo mjerili 2020. na preko 36% koje mjerimo 2022. godine. Značajno povećanje mjerimo, međutim, i kada je riječ o najumjerenijem negativnom stavu koji glasi „neka homoseksualci radi šta god žele, samo da se to mene ništa ne tiče“. Ukupnu podršku slaganja sa ovim stavom izražava preko 40% građana danas, naspram 32% građana 2020. godine. Nadalje, značajno je smanjen procenat građana koji izražavaju ekstremno negativan stav prema homoseksualcima, tačnije, stav da „homoseksualci nisu ništa bolji od kriminalaca i treba ih najstrožije kažnjavati“. Procenat onih koji se sa ovim stavom slažu smanjen je gotovo dvostruko (sa 20% na 12-ak %). Ostale mjerene vrijednosti ne odstupaju značajno posmatrano sa stanovišta trenda. Generalno, **kada je o stavovima prema homoseksualcima riječ zaključujemo da su oni danas nešto pozitivniji nego što je to bio slučaj prije dvije godine.**

Grafikon 26 - Stavovi o homoseksualnim osobama – sumarni procenat slaganja sa stavom u većoj i u manjoj mjeri

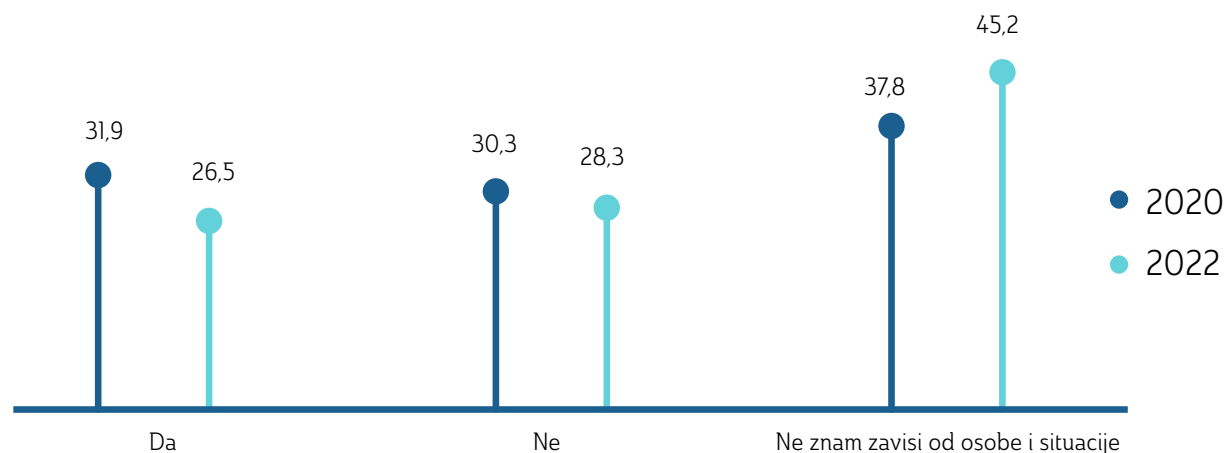
Nekoliko godina unazad u Crnoj Gori se održava Parada ponosa (PRAJD). Riječ je manifestaciji prava na različitu seksualnu orijentaciju, i manifestaciji u kojoj se izražava potreba za solidarnošću i ukidanjem diskriminacije. Mi smo građane u istraživanju pitali šta misle o ovoj paradi (grafikon 27). Podaci ukazuju da se povećao i procenat onih koji podržavaju, i onih koji su protiv PRAJD-a, a naravno, proporcionalno je smanjen procenat onih koji nemaju stav prema Paradi ponosa. Jedini progresivni nalaz po ovom indikatoru jeste smanjenje procenta onih koji imaju najekstremniji stav, tačnije, onih koji kažu da bi zakonom zabranili Paradu ponosa.

Grafikon 27 - Stavovi prema Paradi ponosa (PRAJD-u) %

U posljednjem pitanju u ovom segmentu istraživanja, pitali smo građane da li bi lično bili spremni da zaštite LGBTI osobe ukoliko su ugrožene (grafikon 28). Spremnost na ovakvu vrstu akcije izrazilo je oko 32% građana 2020. godine, a taj procjena je smanjen danas na 26.5%. Sa druge strane nešto smanjen je za prethodne dvije godine procenat građana koji ne izražavaju spremnost da pomognu (smanjenje od 2%). Najznačajnije povećanje u prethodne dvije godine mjerimo u stavu da bi procjena pomaganja LGBTI osobama zavisilo od situacije i osobe (povećanje sa 37.8% na 45.2%).

Grafikon 28 - Da li biste Vi lično bili spremni da zaštitite LGBTI osobe ukoliko su ugrožene? (%)

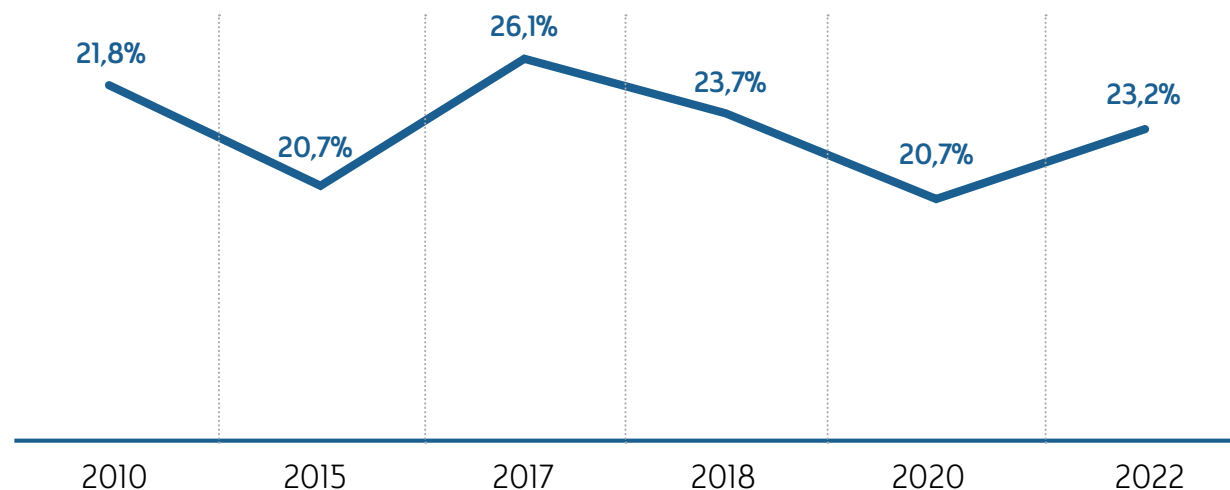
OCJENA RADA I EFEKATA
ODGOVORNIH AKTERA I
JAVNIH POLITIKA KOJE
SE TIČU ZAŠTITE OD
DISKRIMINACIJE

8

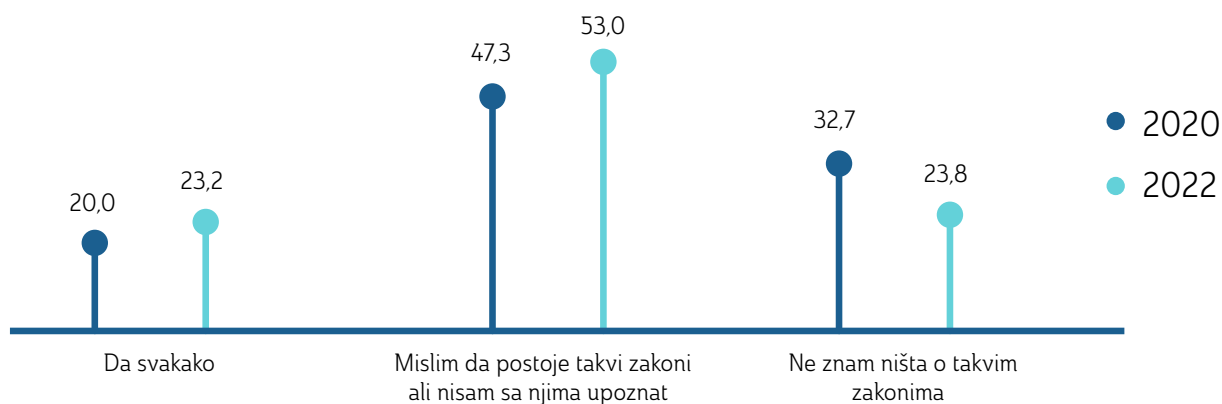

U ovom segmentu istraživanja pitali smo građane o procjenama delovanja odgovornih aktera kada je riječ o zaštiti od diskriminacije. Zanimalo nas je kako građani procjenjuju efekte rada ključnih političkih i društvenih aktera čiji je cilj borba protiv diskriminacije. Najprije, pitali smo građane da li znaju zakone koji štite od diskriminacije (grafikon 28). Podaci ukazuju da je unekoliko veći broj građana koji kažu da poznaju zakone o kojima je riječ. Zapravo, ako se preciznije sagleda trend (grafikon 30), možemo reći da je procenat onih koji poznaje zakone prilično stabilan a da su varijacije razmerno male ukoliko se uporede svi talasi istraživanju u poslednjih dvanaest godina. Drugim riječima, možemo reći da **u poslednjih dvanaest godina nije zabilježen progres kada je riječ o poznavanju zakona koji štite od diskriminacije.**

Grafikon 30 - Znaju zakone koji štite od diskriminacije (%)

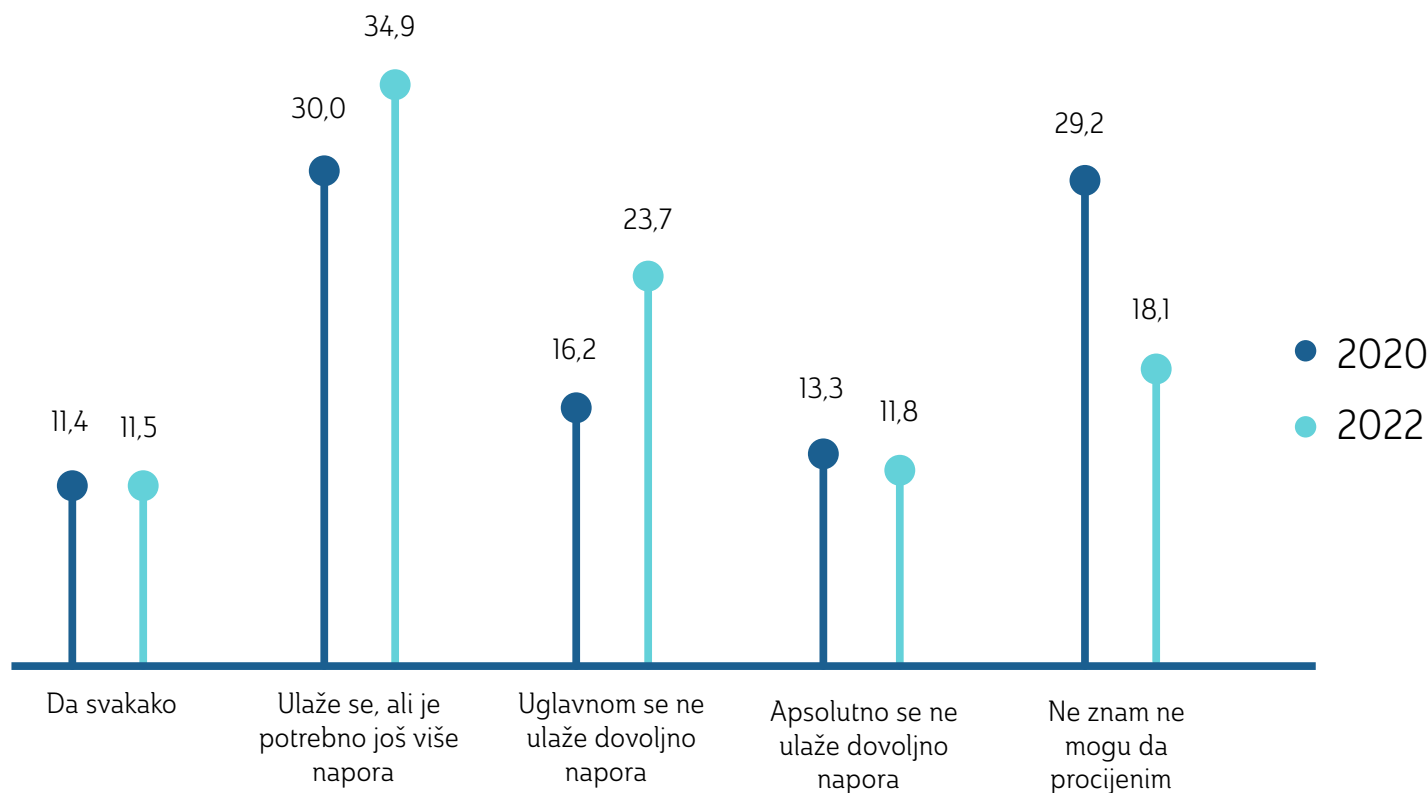

Grafikon 29 - Da li poznaju zakone koji štite od diskriminacije (%)

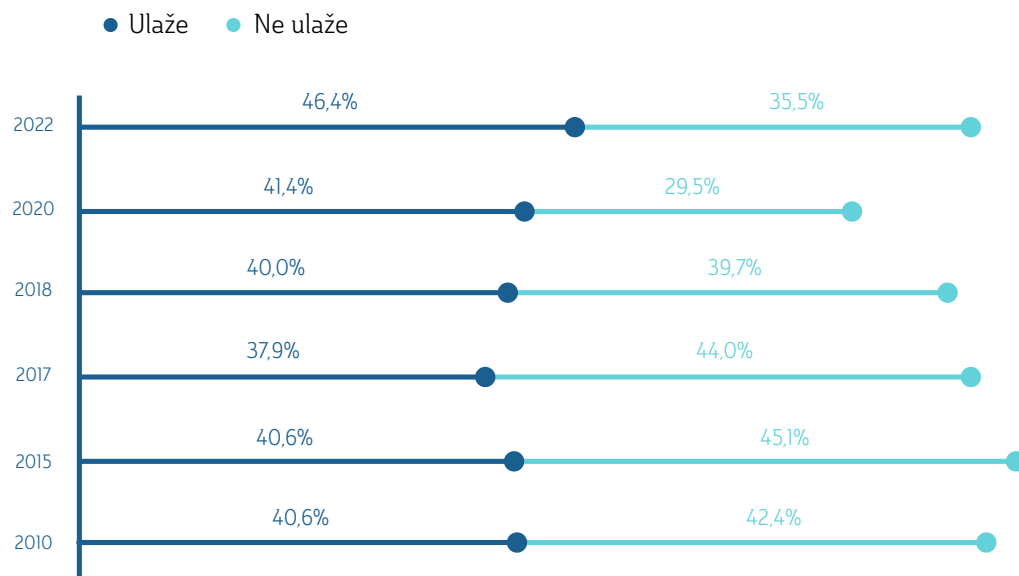

U narednom pitanju želeli samo mišljenje građana o tome da li Crna Gora ulaže dovoljno napora u borbi protiv diskriminacije (grafikon 31). Komparativno, veći je broj građana koji smatraju da država ulaže, u odnosu na one koji smatraju da ne ulaže dovoljno napora, a dodatno, i interesantno, danas je u odnosu na 2020. godinu povećan procenat u obje kategorije na štetu onih koji nemaju stav po ovom pitanju. Međutim, podatak o procjeni napora je informativnije ako se analizira sa stanovišta trenda (grafikon 32). Ovaj podatak ukazuje da je broj građana koji procenjuje da Crna Gora ulaže dovoljno napora prilično stabilan u poslednjih deset godina, s tima što je danas za oko 6% veći broj onih koji smatraju da građana ulaže dovoljno napora u odnosu na istraživanje iz 2010. godine. Sa druge strane, ako se uporedi podatak procenat onih koji smatraju da Crna Gora ne ulaže dovoljno napora, mjerimo smanjenje od oko 7%, opet ako uporedimo vrijednosti aktuelnog istraživanja sa referentnim koje smo obavili 2010. godine. Sve u svemu, **ne naročito izraženo i dinamično, ipak možemo reći da je ukupna procjena građana a naporima države u cilju smanjenja diskriminacije povećana u poslednjih dvanaest godina.**

Grafikon 31 - Da li Crna Gora ulaže dovoljno napora u borbi protiv diskriminacije (%)

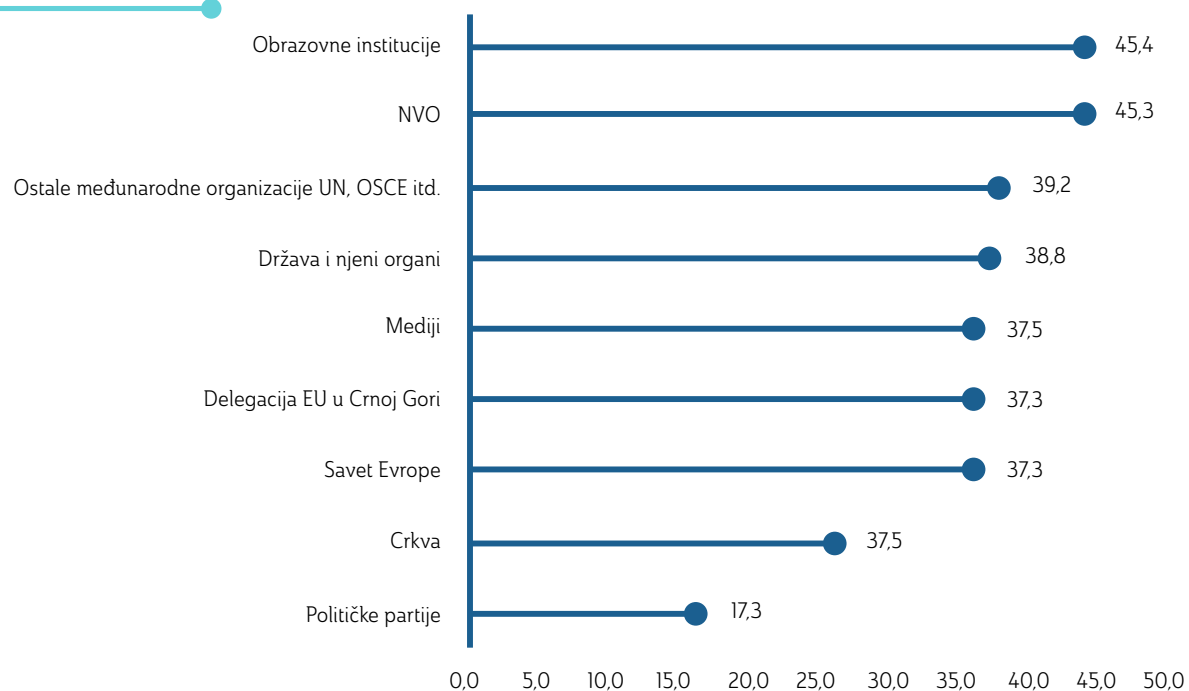

Grafikon 32 - Crna Gora ulaže napor u borbi protiv diskriminacije - (%) TREND

Ocjena rada institucija u borbi protiv diskriminacije je važan dio našeg istraživanja. Za ovu svrhu koristili smo četvorostepenu Likertovu lestvicu procene, tačnije, građani su za svaku od navedenih institucija izražavali stav da li navedena institucija daje ili ne daje doprinos u manjoj ili većoj mjeri (grafikon 33). Rezultate prikazujemo po hijerarhiji, i oni ukazuju da građani veoma ujednačeno izdvajaju tri institucije kada je riječ o doprinosu borbi protiv diskriminacije, i to su obrazovne institucije i NVO. No, mora se reći da su pozitivno ocenjene i ostale institucije osim crkve.

Grafikon 33 - Doprinos koji institucije daju u borbi protiv diskriminacije – SUM (%) ključni i veliki doprinos

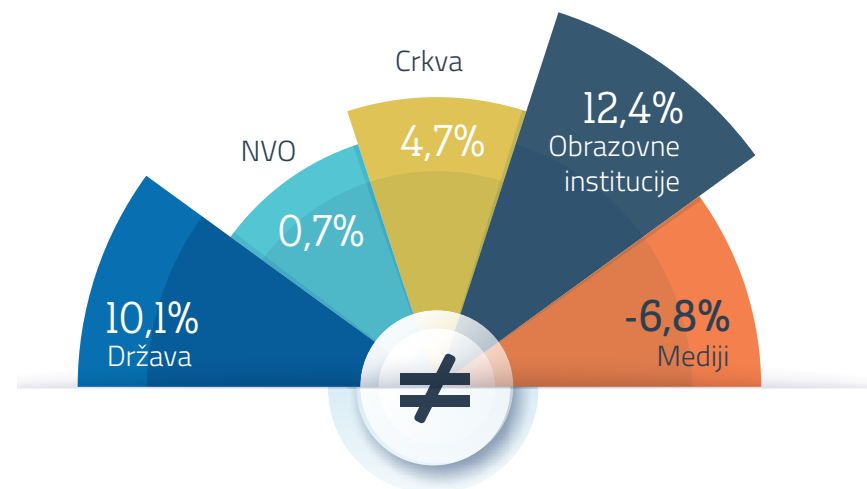
U Tabeli 11 dajemo prikaz trenda procjene doprinosa institucija u borbi protiv diskriminacije. Ključni podatak jesu razlike u mjerenim vrijednostima u posljednjih dvanaest godina (grafikon 34).

Tabela 11 TREND: Doprinos svih institucija u borbi protiv diskriminacije

	Država i njeni organi	Mediji	Crkva	Obrazovne institucije	NVO	Delegacija EU	Savet Evrope	Ostale međunarodne organizacije UN, OSCE itd)
2010.	28.7%	44.3%	22.8%	33.0%	46.0%			
2015.	31.6%	37.7%	25.7%	37.4%	45.7%			
2017.	30.5%	43.2%	34.6%	42.6%	39.6%	26.5%		
2018.	31.1%	36.8%	24.0%	41.7%	37.2%	29.3%		
2020.	34.9%	38.4%	31.0%	39.9%	46.4%	36.9%	37.2%	39.1%
2022.	38.8%	37.5%	27.5%	45.4%	45.3%	37.3%	37.3%	39.2%

Ukoliko se uporedi procjena doprinosa danas u odnosu na 2010. godinu, za institucije za koje imamo referentne vrijednosti dvanaest godina unazad, podaci ukazuju da najveći progres doprinosa mjerimo kada je riječ o državi i njenim organima (10% progres) i obrazovnim institucijama (preko 12% progres). Progres još mjerimo u maloj mjeri jedino kada je riječ o crkvi (ispod 5%). Sa druge strane, mediji po ocjenama građana daju manji doprinos borbi protiv diskriminacije nego što je to bio slučaj 2010. godine (oko 7% negativnija vrijednost), dok ostale mjerene institucije, po mišljenju građana danas daju manje-više isti doprinos kao pre dvanaest godina.

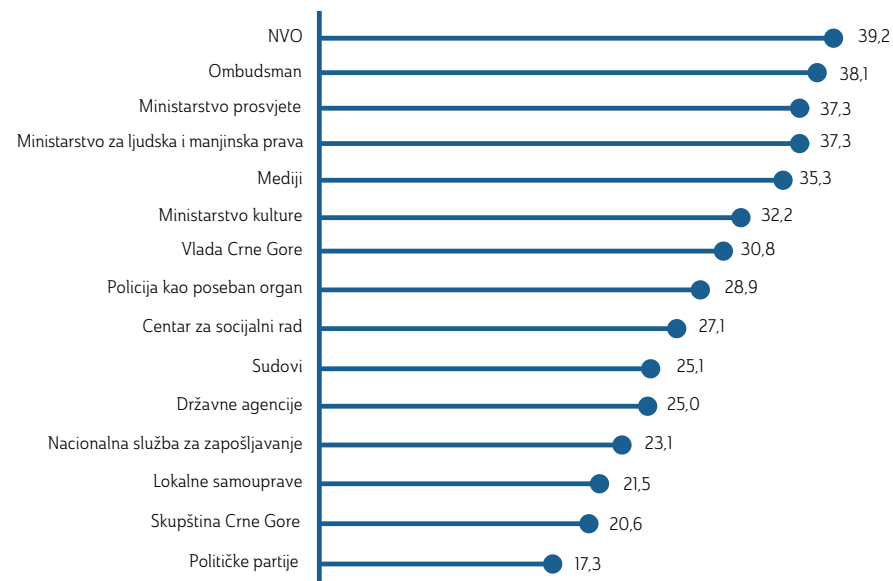
Grafikon 34 - Doprinos institucija – Razlike u proceni doprinosa 2022. vs 2010. godina⁹

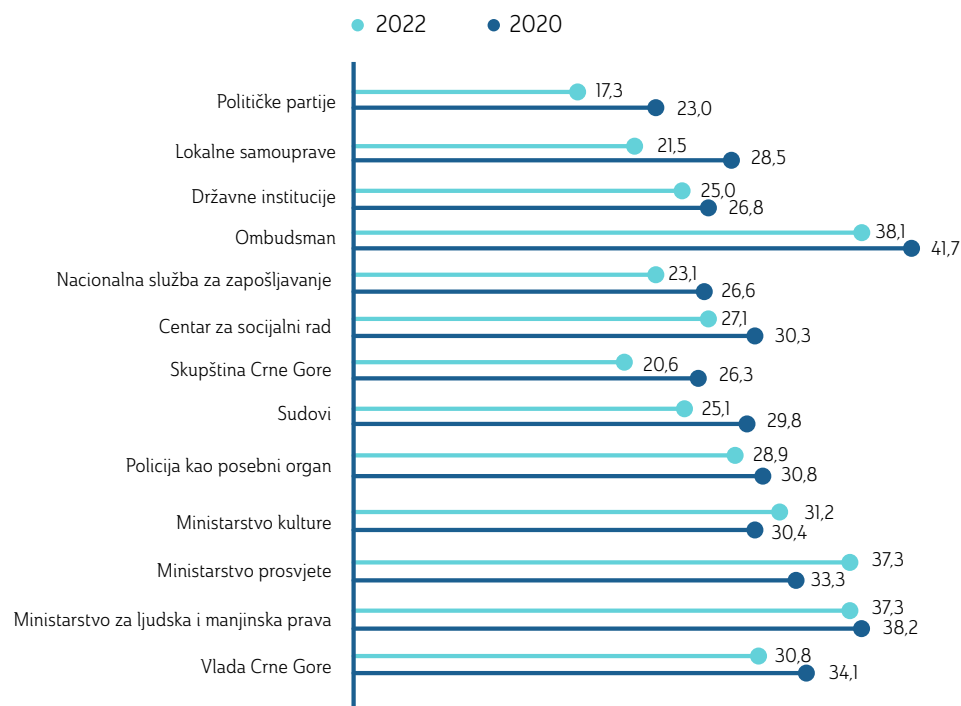
9. Razliku kalkulišeno samo za institucije koje mjerimo od 2010. godine. Za ostale se može vidjeti poređenje u tabeli 11

No, imajući u vidu da je borba protiv diskriminacije prevashodno dužnosti i obaveza institucija države, posebno smo ispitali stavove građana kada je riječ o procjeni efikasnosti u borbi protiv diskriminacije ovih institucija (grafikon 35). Rezultati ukazuju da u ovom pogledu najveći doprinos borbi protiv diskriminacije daje kancelarija Ombudsmana, te ministarstva zadužena za pitanja prosvjete i ljudskih i manjinskih prava, a najmanji doprinos pružaju, po ocjenama građana, političke partije. Ukoliko se analizira procjena doprinosa državnih institucija sa stanovišta trenda (grafikon 36) progresivan (i to veoma umjeren) trend mjerimo samo kada je riječ o ministarstvima prosvjete i kulture, dok su u svim ostalim slučajevima vrijednosti trenda negativne. Pritom, najnegativniji trend kada je o procjeni doprinosa u borbi protiv diskriminacije riječ mjerimo kod lokalnih samouprava, političkih partija i Skupštini Crne Gore.

Grafikon 35 - Doprinos institucija Crne Gore u borbi protiv diskriminacije – SUM (%) ključni i veliki doprinos

Grafikon 36 - Doprinos institucija Crne Gore u borbi protiv diskriminacije – TREND (%)

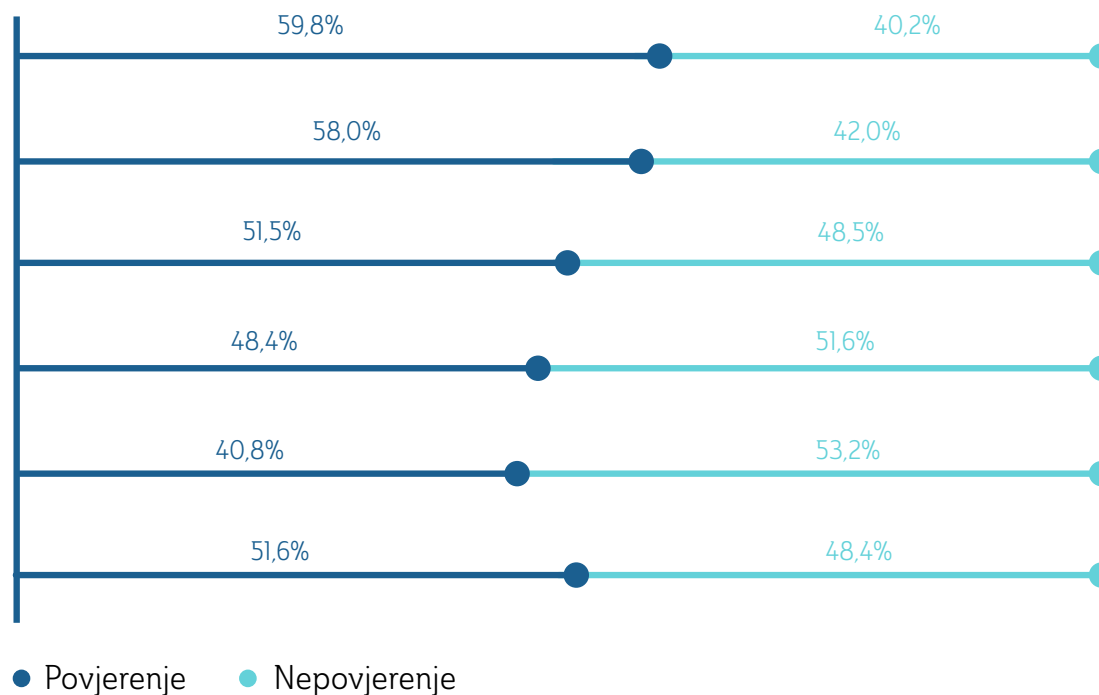

Kada je riječ o odnosu države prema problemima diskriminacije, jedno od važnih pitanja jeste i povjerenje koje građani imaju da će ih država zaštititi od diskriminacije. Stoga smo mi upravo takvo pitanje postavili građanima u istraživanju (grafikon 37). Potpuno povjerenje ima samo 11,4% građana, ali dodatno gotovo svaki drugi iskazuje umjereno povjerenje. Kada uporedimo stepen povjerenja da će država zaštititi građane u slučaju diskriminacije sa prethodnim talasima istraživanja (grafikon 37) nalazi ukazuju da je danas stepen povjerenja nešto viši nego pre dvije godine, ali ovde treba imati u vidu distribuciju dva stepena povjerenja, tačnije, značajno smanjenje broja onih koji iskazuju „potpuno“ povjerenje i proporcionalno povećanje broja onih koji iskazuju „umjereno povjerenje“.

Grafikon 37 - Imaju povjerenja daće ih država zaštititi od diskriminacije

Grafikon 38 - Imaju povjerenja da će ih država zaštititi od diskriminacije - TREND

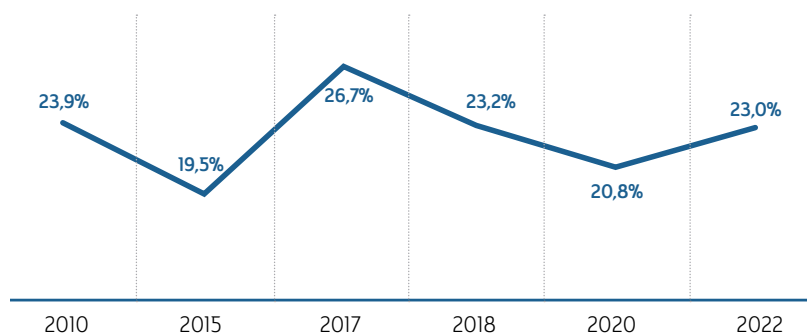

Jedno od pitanja koje se tiče kapaciteta za zaštitu u borbi protiv diskriminacije, bilo je i da li građani znaju svoja prava ukoliko bi bili žrtva diskriminacije (grafikon 38). Podaci ukazuju **da bezmalo četvrtina građana znaju koja su njihova prava ukoliko bi trpjeli diskriminaciju**. Relativno poznavanje svojih prava iskazalo je preko 50% građana, a svaki četvrti eksplicitno kaže da ne znaju koja su njihova prava. Ukoliko analiziramo trend (grafikon 39), procenat onih koji eksplicitno kažu da ZNAJU koja su njihova prava je prilično kolebljiv. Ovaj procenat se kreće od 20% do 27%. Poređenje poslednja dva talasa pokazuje neznatno povećanje ali, ključni je podatak da u pogledu poznavanja svojih prava u slučaju **da budu žrtva diskriminacije u poslednjih dvanaest godina ne bilježimo naročite promjene**, tačnije vrijednost koju mjerimo danas je gotovo na isto nivou kao i referentna vrijednost 2010. godine.

Grafikon 38 - Znaju koja su njihova prava ukoliko su žrtve diskriminacije

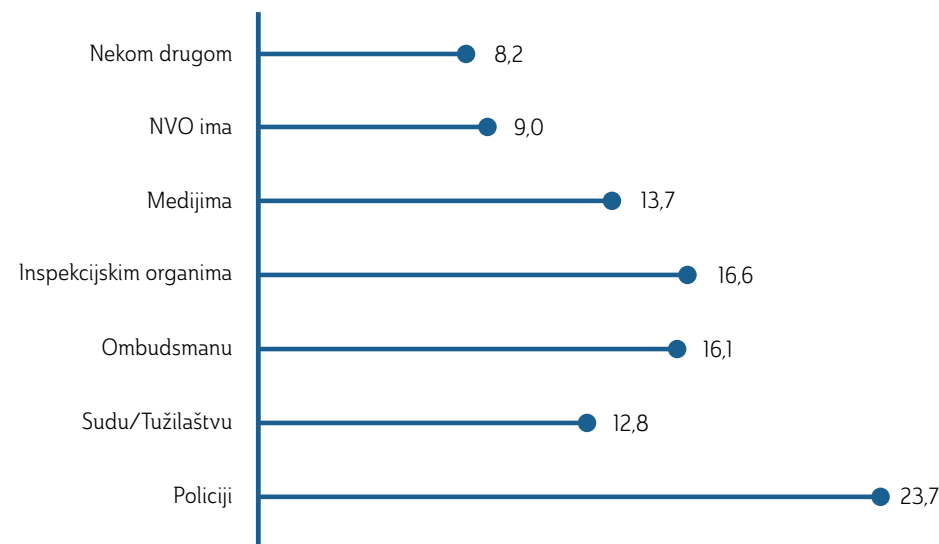

Grafikon 39 - Znaju koja su njihova prava ukoliko su žrtve diskriminacije – TREND

Na pitanje kome bi se najprije obratili ukoliko bi postali žrtva diskriminacije (grafikon 40), građani ističu da bi policija bila prva adresa. Druga adresa su inspeksijski organi i Ombudsman, a onda slijedi sudstvo/tužilaštvo i mediji. Analiza trenda (grafikon 41) ukazuje da najveće povećanje vrijednosti u odnosu na 2020. godinu mjerimo kada je riječ o inspeksijskim organima i medijima. Vrijednosti dobijene za Ombudsmana su na nivou 2020. godine, dok su sve ostale mjerene vrijednosti niže u odnosu na 2020. godinu. Međutim, ako analiziramo trendove počev od 2010. godine, uz blage varijacije, možemo videti da su jako male razlike kada uporedimo prvo i poslednje istraživanje.

Grafikon 40 - Ukoliko bi bio žrtva diskriminacije, najprije bi se obratio (%)

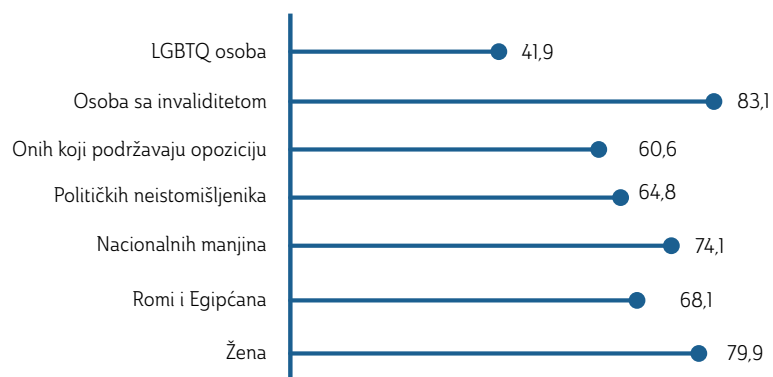

Grafikon 41 - Kome bi se obratili – (%) TREND

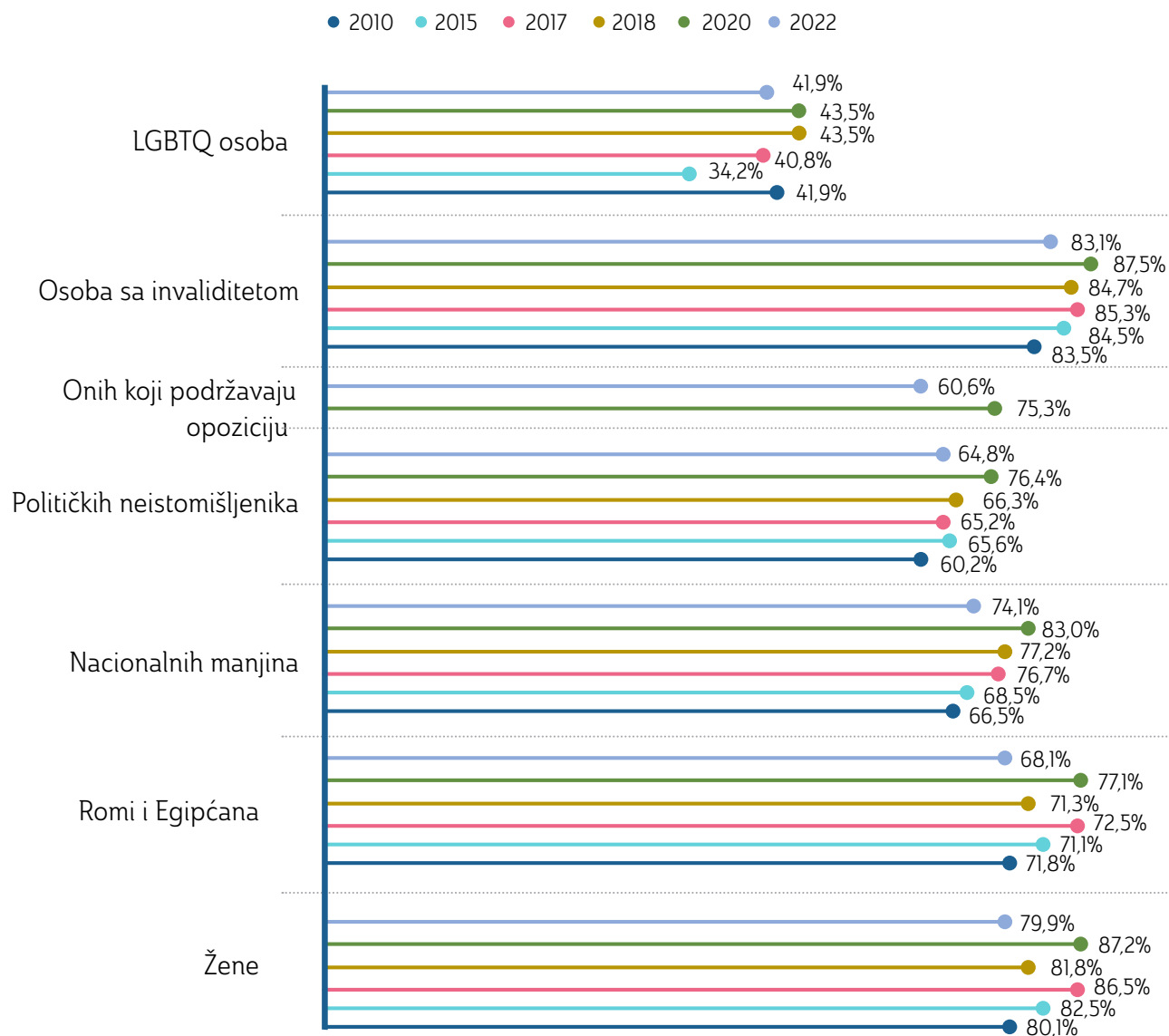

U ovom dijelu istraživanja pitali smo građane da li podržavaju mjere usmjerene na borbu protiv diskriminacije, a onda naveli spisak grupa pod rizikom (grafikon 42). Podaci ukazuju da **građani pružaju snažnu podršku ovim mjerama pripadnicima svih grupa**, osim kada je riječ o LGBTI populaciji. Komparativno, najviše se podržavaju mjere borbe protiv diskriminacije osoba sa invaliditetom. Analiza trenda u ovom segmentu (grafikon 43) da su sve mjerene vrijednosti niže u odnosu na 2020. godinu.

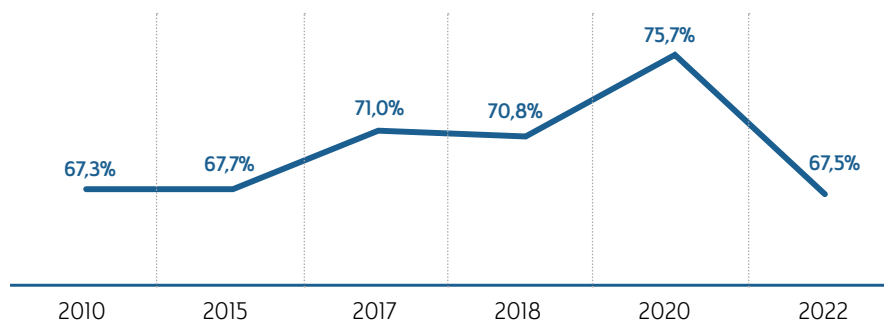
Grafikon 42 - Da li podržavaju mjere za borbu protiv diskriminacije navedenih grupa (%) DA odgovora

Grafikon 43 - Podržavaju mjere - TREND

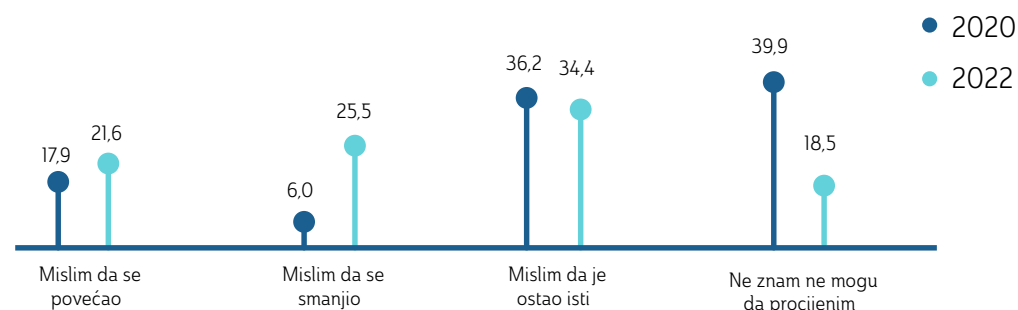
Grafikon 44 - Prosječne vrijednosti podrške merama borbe protiv korupcije za sve kategorije po godinama istraživanja

Konačno, kada je o trendovima riječ, najindikativniji nalaz jeste mjerenje prosječnih vrijednosti podrške svim grupama po talasima istraživanja (grafikon 44). Ovaj podatak je na neki način deprimirajući, stoga što smo mjerili kontinuiran progres od 2010. do 2020. godine, da se u ovom posljednjem istraživanju „naglo“ vratili na mjerene vrijednosti iz 2010. godine.

Na kraju ovog dela istraživanja, iako je epidemija COVID-19 na neki način „iza nas“, postavili smo pitanje ispitanicima o uticaju epidemije na stepen diskriminacije; tačnije, pitali smo veoma eksplicitno da li je usled COVID-19 epidemije stepen diskriminacije smanjen ili povećan. S obzirom da smo isto pitanje postavili i u prethodnom talasu, prilažemo komparativno rezultate u grafikonu 45. Preko petine građana smatra da je epidemija COVID-19 povećala stepen diskriminacije, svaki četvrti smatra da je epidemija smanjila stepen diskriminacije, dok nešto preko trećine procenjuje da je nivo diskriminacije isti danas kao i pre epidemije. Sa stanovišta poređenja mjerenih vrijednosti u odnosu na 2020. godinu, najinteresantnije je značajno povećanje broja građana koji smatraju da je epidemija COVID-19 smanjila stepen diskriminacije (25.5% vs 6%) .

Grafikon 45 - Da li je stepen diskriminacije u Crnoj Gori uslijed epidemije COVID-19 povećan ili smanjen?

GOVOR MRŽNJE

9

U istraživanju koje smo realizovali najveći broj dimenzija i indikatora ponavljamo iz talasa u talas, kako bi poredili mjerene vrijednosti, dakle, kako bi bili u stanju da utvrdimo promjene koje se dešavaju sa stepenom i obrascima diskriminacije. U ovogodišnjem istraživanju, međutim, dodat je jedan poseban segment istraživanja koji je posvećen govoru mržnje. Cilj ovog dijela istraživanja bio je da se utvrdi stepen, magnituda govora mržnje, kao i da se utvrde najčešći oblici govora mržnje, te da se identifikuje prema pripadnicima kojih grupa je ovaj govor najčešće usmjeren. U narednom dijelu izvještaja slijede nalazi ovog dijela istraživanja.

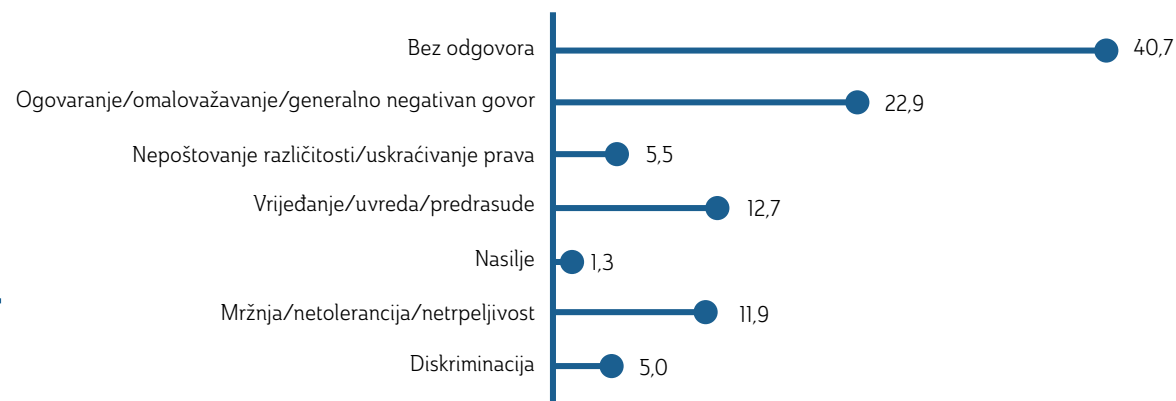
Prvo pitanje u ovom segmentu bilo je generalno pitanje gdje smo pitali ispitanike jednostavno da li znaju, ili smatraju da znaju šta je to govor mržnje (grafikon 46). Na ovako jednostavno pitanje preko 30% građana je eksplicitno odgovorilo da znaju šta je to jezik mržnje, dok je preko 40% odgovorilo da „misli da zna“, što ostavlja nešto ispod 29% građana koji eksplicitno kažu da ne znaju šta je to govor mržnje.

Grafikon 46 - Da li znate šta je to govor mržnje %

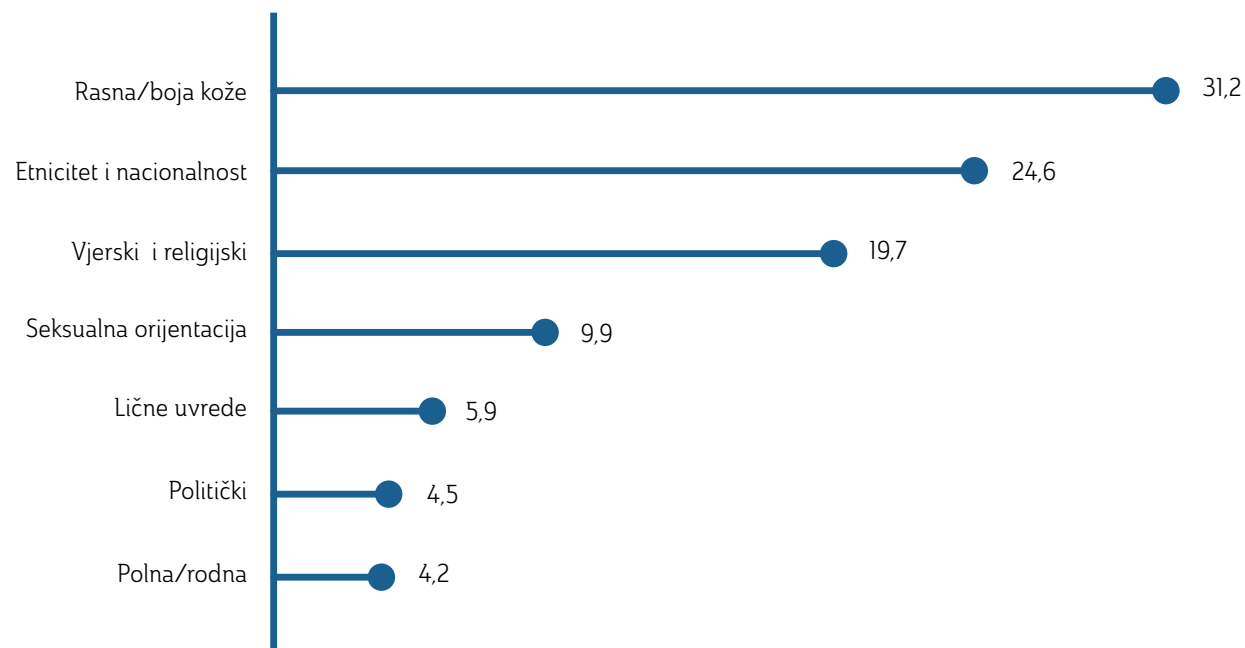
Potom smo na otvorenom pitanju tražili od ispitanika da nam kažu šta je to po njihovom mišljenju govor mržnje. S obzirom da su odgovori bili veoma različiti, sve odgovore smo klasifikovali u nekoliko kategorija s obzirom na način na koji su ispitanici govor mržnje kvalifikovali (grafikon 47). Podaci najprije ukazuju da nešto preko 40% ispitanika nije ni na koji način na otvorenom pitanju iskazalo šta je to govor mržnje. Od onih koji to jesu, najfrekventnije razumijevanje jeste da je govor mržnje: ogovaranje, omalovažavanje i generalno kada se ružno i negativno o nekome priča (gotovo 23%). Drugo po frekventnosti razumijevanje jeste kvalifikacija govora mržnje kao vrijeđanje i korišćenje predrasuda (12.7%), a potom kao mržnju, netoleranciju, i netrpeljivost (11.9%). Dodatno 5.5% ispitanika smatra da je govor mržnje nepoštovanje različitosti i nepoštovanje prava određene grupe, uz 5% ispitanika koji govor mržnje poistovećuju sa diskriminacijom. Na kraju, 1.3% ispitanika jednostavno kažu da je govor mržnje isto što i nasilje.

Grafikon 47 - Šta je to govor mržnje %

No, jedno je pitanje kako se razumije govor mržnje, a drugo pitanje jeste prema kome je usmjeren. Ispitanici su u istom pitanju, koje je kao što smo rekli bilo otvoreno, osim iskazivanja svog stava o tome šta govor mržnje jeste, upisivali i prema kome je taj govor najčešće usmjeren. Sve njihove odgovore koji su upućivali na grupu prema kojoj se govor mržnje koristi klasifikovali smo u nekoliko kategorija (grafikon 48). Najprije, konstatujemo da je 426 od 997 ispitanika identifikovalo grupu prema kojoj je govor mržnje usmeren, što iznosi 42.7%. Od onih koji spadaju u ovu kategoriju ispitanika, 31.2% vezuje govor mržnje za rasni netrpeljivost, dok svaki četvrti ispitanik povezuje govor mržnje sa nacionalnom i etničkom netrpeljivošću. Svaki peti ispitanik ukazuje na govor mržnje po vjerskom i religijskom kriterijumu, dok svaki deseti ispitanik kao ključnu grupu koja je izložena govoru mržnje vidi seksualne manjine. Da je govor mržnje zapravo jezik ličnih uvreda, iliti uvreda usmerenih na pojedinca bez obzira na njihove socijalne karakteristike, smatra gotovo 6% ispitanika. Konačno, 4.5% ispitanika govor mržnje identifikuje sa jezikom usmjerenim na osnovu političke orijentacije, te 4.2% govori o polnoj/rodnoj diskriminaciji korišćenjem govora mržnje.

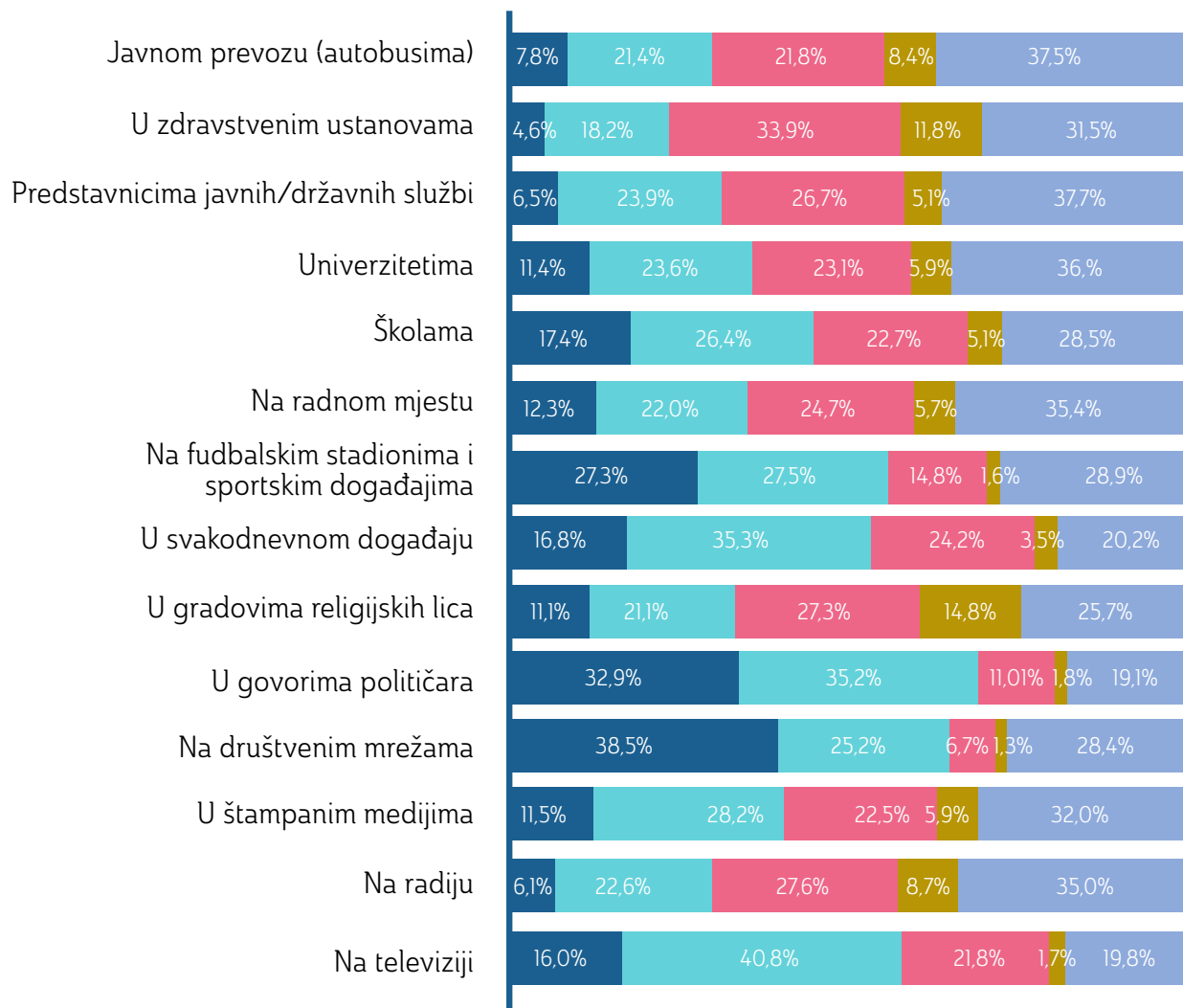
Grafikon 48 - Govor mržnje: prema kome je usmjeren – N=426

U sledećem pitanju tražili smo ispitanike da nam na četvorostepenoj ljestvici označe koliko često se govor mržnje može čuti na nekim tipičnim društveno važnim mestima i medijima (grafikon 49).

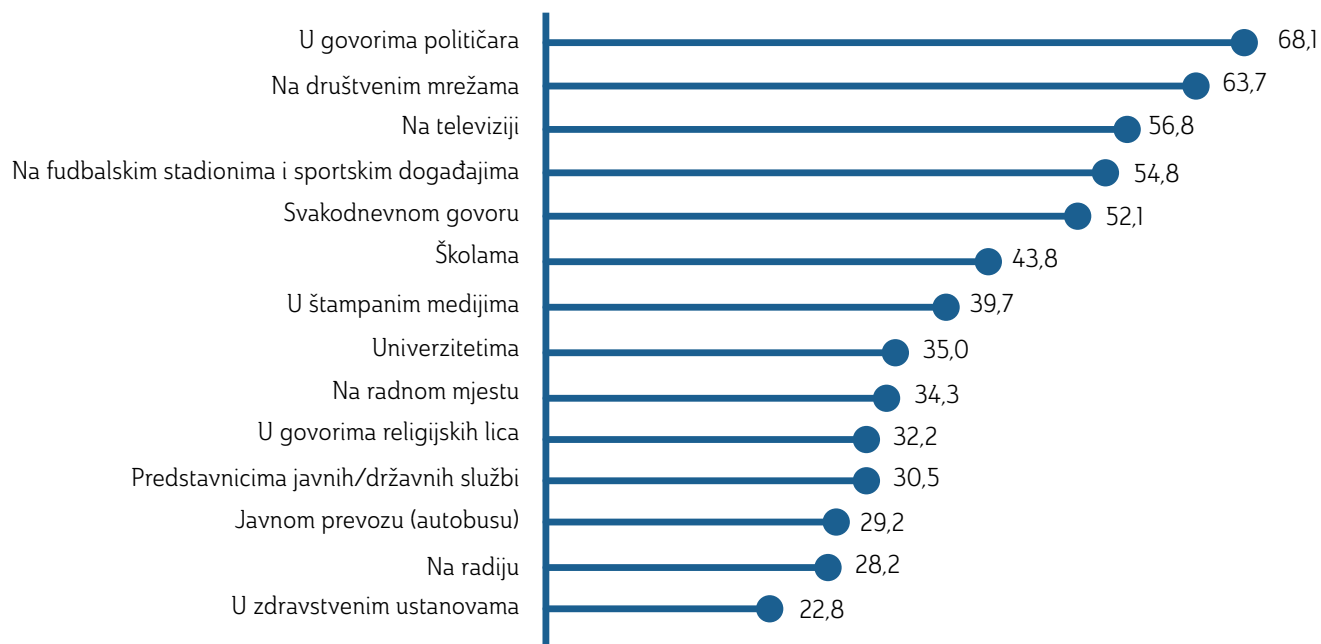
■ Veoma ■ Često ■ Rijetko ■ Nikada ■ Ne znam, ne mogu da procijenim

Grafikon 49 - Koliko je često govor mržnje prisutan na navedenim mestima/medijima (%)

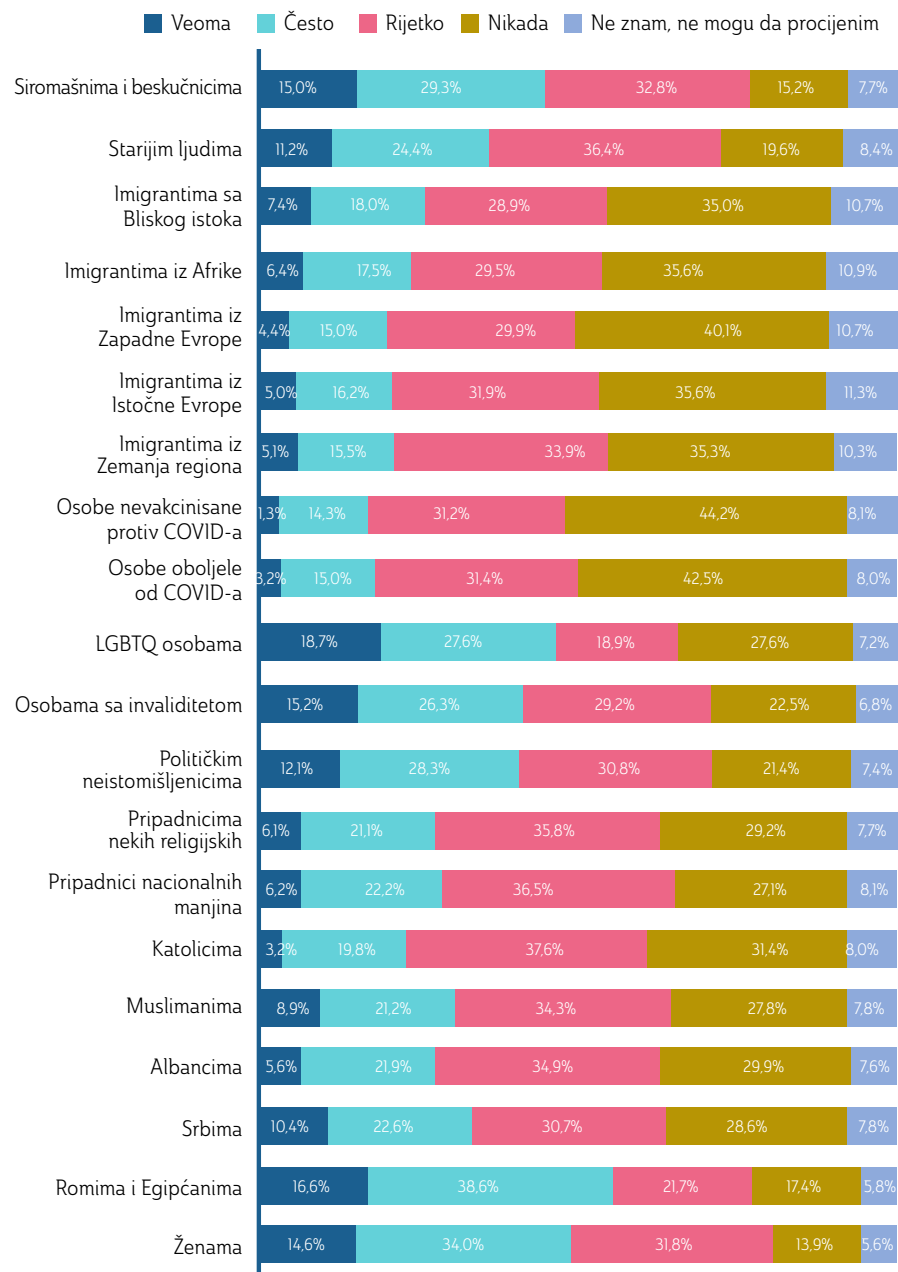

Ukoliko sumiramo one koji kažu za svaki ajtem da se govor mržnje koristi veoma često i često dobijemo prikaz u grafikonu 50. Dobijene vrijednosti su veoma visoke generalno, iliti može se reći da je govor mržnje veoma prisutan u cjelokupnom medijskom i društvenom prostoru. Komparativno, **građani ocenjuju da je govor mržnje najprisutniji u narativima političara i na društvenim mrežama**. No, jako visoke vrijednosti procijenjene frekventnosti govora mržnje mjerimo i kada je riječ o televiziji, sportskim događajima i u svakodnevnom govoru. Čak je i vrijednost procijenjene frekvencije govora mržnje u školama jako visok (43.8%). Nadalje sledi spisak mesta/medija po hijerarhiji, a zdravstvene ustanove su procijenjene kao mesto gde se najređe može čuti govor mržnje. No, ne treba izgubiti iz vida da čak i u ovom slučaju preko 22% građana procenjuje da se u zdravstvenim ustanovama govor mržnje može čuti često i veoma često. Drugim riječima, i na mjestu gde je govor mržnje po procjeni najmanje frekventan, ne može se reći da se to rijetko dešava, i ovo jeste svakako podatak koji zabrinjava.

Grafikon 50 - Govor mržnje prisutan je veoma često i često %

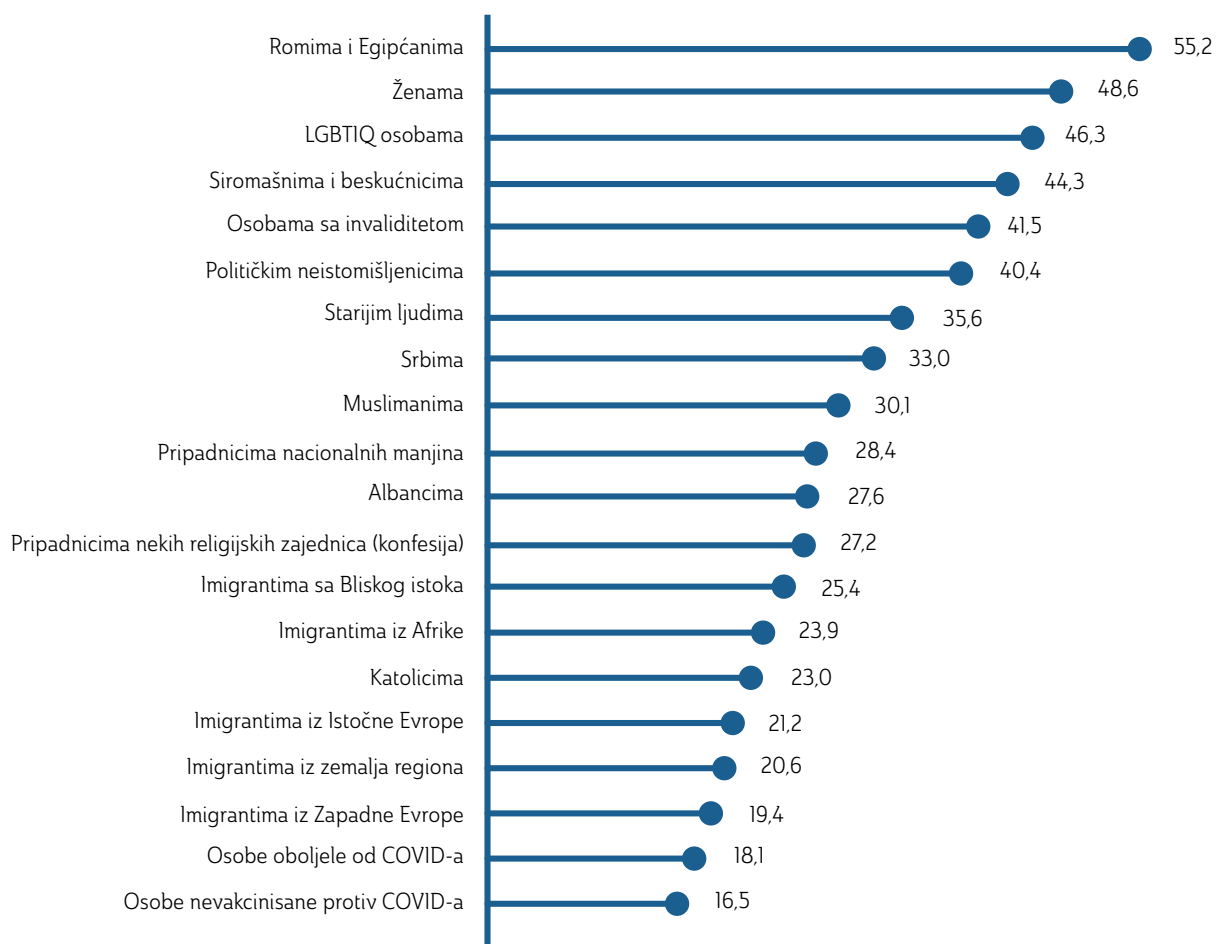

Grafikon 51 - Koliko je često govor mržnje usmjeren prema pripadnicima navedenih grupa (%)

Na jednom od prethodnih pitanja identifikovali smo na osnovu otvorenih pitanja ispitanika prema kojim grupama, odnosno njihovim pripadnicima, je govor mržnje najčešće usmeren. Na narednom pitanju tražili smo eksplicitno odgovor na ovo pitanje na način da su ispitanici na četvorostepenoj ljestvici procjene za svaku grupu koja je pod rizikom identifikovali u kojoj je mjeri govor mržnje protiv te grupe usmjeren (grafikon 51). Kako bi pregled bio jednostavniji i informativniji, u grafikonu 52 dajemo prikaz po hijerarhiji sumiranih procjena da je govor mržnje „veoma izražen“ i „izražen“. Podaci ukazuju da je govor mržnje u najvećoj mjeri izražen prema Romima i Egipćanima, a potom prema ženama, LGBTI osobama, te prema siromašnima, osobama sa invaliditetom i političkim neistomišljenicima. No, vrijednosti mjerenja i za ostale grupe su prilično visoke, a najniže vrijednosti mjerimo za oboljele od COVID-19 virusa i nevakcinisane.

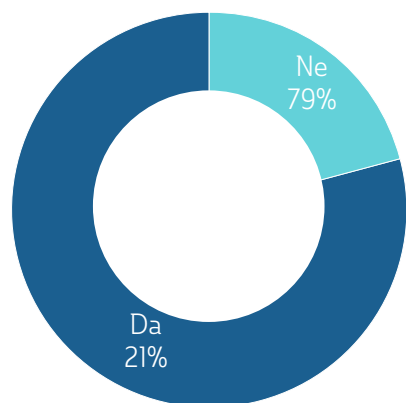
Grafikon 52 - Govor mržnje je veoma izražen i izražen (%)

U cilju identifikacije govora mržnje u istraživanju smo formirali set pitanja gde smo za svaku od društvenih grupa pod rizikom tražili od ispitanika koje pogrdne riječi se najčešće koriste prema pripadnicima tih grupa. Međutim, zbog izuzetne nepristojnosti, neprikladnosti i uvredljivosti iste ne prikazujemo u ovom izvještaju.

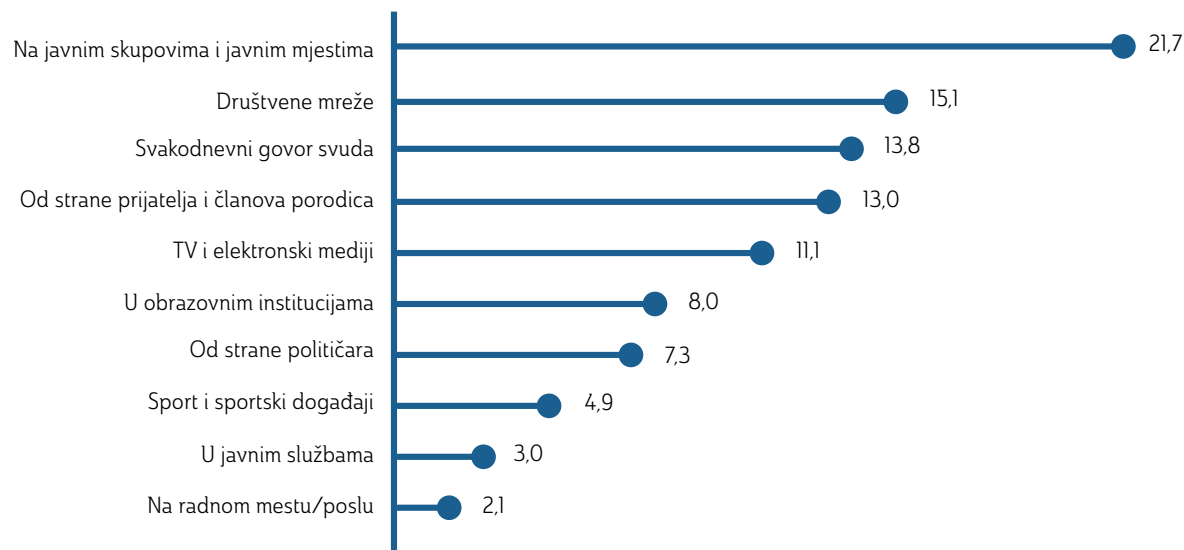
Pitali smo ispitanike i da li su imali lična iskustva da svedoče govoru mržnje (grafikon 53). Od svih ispitanika preko 1/5 je prijavilo da ima lično iskustvo ovog tipa. Oni koji su imali ovo iskustvo upitani su na otvorenom pitanju da daju bliži opis o čemu se radi, a oni su zapravo prijavljivali gde su to vidjeli, i/ili gdje im se to desilo (Grafikon 63). Ispitanici su isticali da su najčešće govor mržnje imali prilike da vide/čuju na javnim skupovima i javnim mjestima, te na društvenim mrežama. Govor mržnje je učestao i u svakodnevnom govoru, te u govorima prijatelja i članova porodice. Više nego svaki deseti ispitanik prijavljuje da je govor mržnje video na TV i elektronskim medijima, a 8% prijavljuje govor mržnje u obrazovnim institucijama. Nešto manje smatra da političari šire govor mržnje (7,3%), a mjesta koja se još pominju manje frekventno su sportski događaji, javne službe i radno mesto.

Grafikon 53 - Da li su prethodnih godinu dana imali LIČNO prilike da prisustvujete/vidite/čujete govor mržnje?

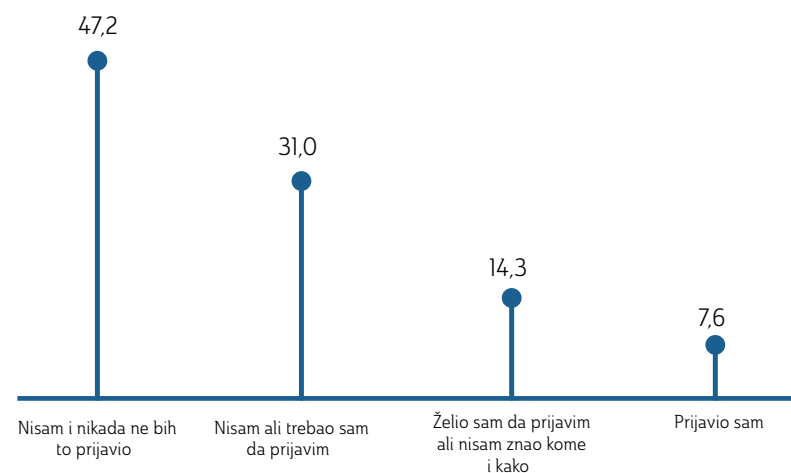

Nadalje, one ispitanike koji su prijavili da su lično svjedočili govoru mržnje pitali smo da li su reagovali ili ga prijavili (grafikon 55). Na ovo pitanje, od svih koji su lično imali iskustvo sa govorom mržnje, gotovo polovina (47,2%) je reklo da nisu i nikada ne bi prijavili. Preko 30% kažu da nisu, ali izražavaju žaljenje što to nisu učinili, a 14,3% ispitanika ističe da su želeli da prijave, ali nisu znali kome i kako. Konačno, samo u 7,6% slučajeva je došlo do prijavljivanja govora mržnje. Upitani kome su prijavili i na koji način, ovaj mali broj ispitanika ističe da su to učinili Ombudsmanu, u školi, na poslu policiji i moderatorima društvenih mreža¹⁰.

Grafikon 54 - Gde su imali lično iskustvo sa govorom mržnje – procentualna distribucija: N=155

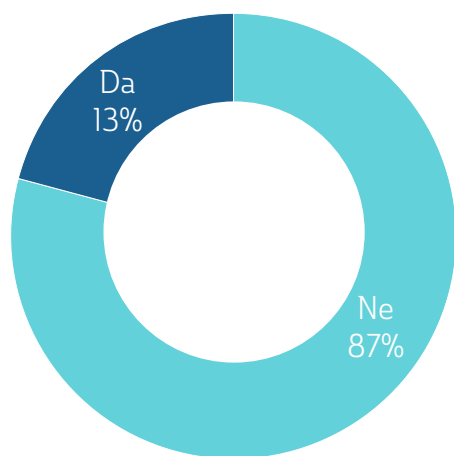
Grafikon 55 - Da li ste reagovali ili prijavili kada ste lično prisustvovali govoru mržnje (%)

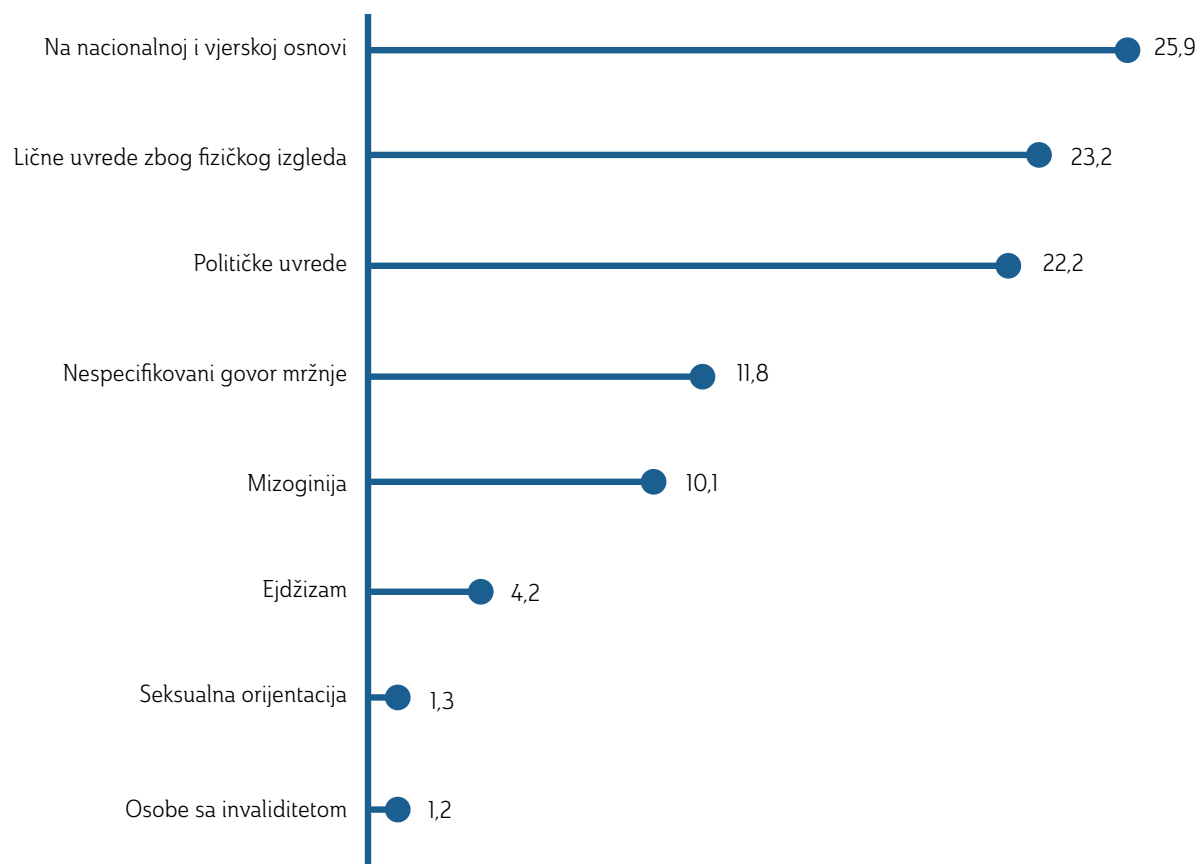
10. Radi se samo o nekoliko ispitanika, te je grafičko prikazivanje bespotrebno.

Na kraju, pitali smo ispitanike i da li su LIČNO bili izloženi govoru mržnje (grafikon 56). Afirmativno je odgovorilo 13% ispitanika. Upitani da opišu vlastito iskustvo kada su bili izloženi govore mržnje, njih 77 je opisalo o čemu se radi, a kategorizovane odgovore prikazujemo u grafikonu 57.

Grafikon 56 - Da li ste lično bili izloženi govoru mržnje?

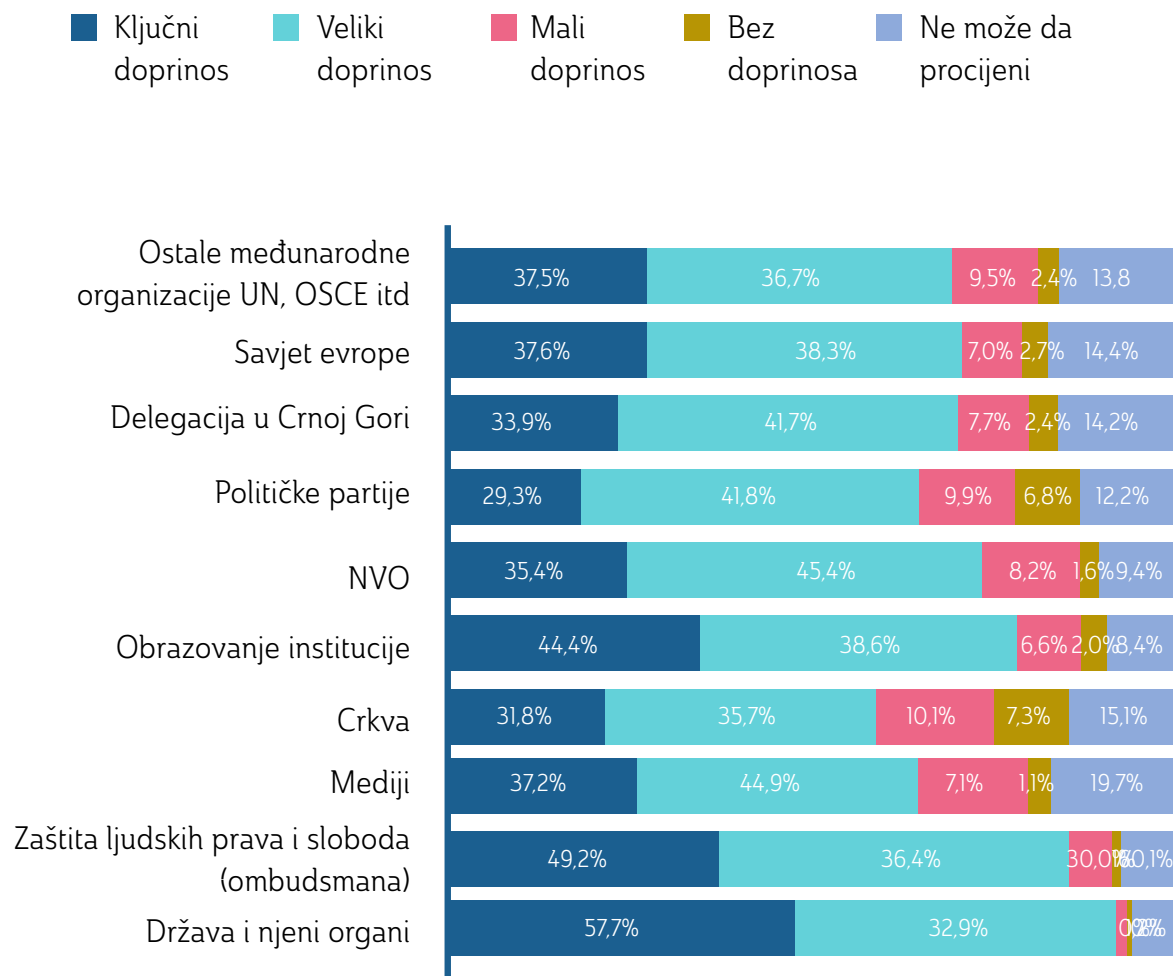

Grafikon 57 - Opis govora mržnje prema ispitanicima: procentualna distribucija N=77

U posljednjem pitanju u ovom istraživanju tražili smo od ispitanika da ocijene u kojoj mjeri referentne institucije trebaju, po njihovom mišljenju, da daju doprinos borbi protiv govora mržnje (grafikon 58). Rezultati ukazuju da građani smatraju da sve navedene institucije treba da daju doprinos, a komparativno najviše se očekuje od države i njenih organa, te od Ombudsmana.

Grafikon 58 - U kojoj mjeri institucije treba da daju doprinos borbi protiv govora mržnje (%)

Dokument su finansirali Evropska unija i Vijeće Evrope kroz projekat „Promovisanje različitosti i jednakosti u Crnoj Gori“, u okviru zajedničkog programa „Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku 2019 - 2022“. Stavovi izraženi ovdje ne predstavljaju nužno zvanične stavove Evropske unije ili Savjeta Evrope.